

kulturtidsskriftet

Ole Gjems-Onstad

dyade 4 2005

Levende døde

- slaveriets psykologi

*It happened, therefore
it can happen again.
This is the core
of what we have to say.*

Vi er alle sterke nok til å tåle andres lidelser.

Francoise de La Rochefoucauld

Det empatiske imperativ

Meditasjon, kommunikasjon og selvrefleksjon er viktig. De kan styrke den empatiske evne. Slaveriets historie forteller hvor lett mennesker behandler hverandre som ting, ikke som levende vesener.

Test deg selv! Kunne du stille spørsmålet, hvem drev med slaveri? I så fall har du misforstått. Alle verdenskulturer har anerkjent slaveriet. Slaveriet har vært en selvfølgelig relasjon. Slaveri har vært regelen, ikke unntaket. Historisk sett representerer det moderne vestlige samfunns forhold til slaveri det ekstraordinære. Så sent som på slutten av 1700-tallet befant tre fjerdedeler av verdens befolkning seg i en form for absolutt underkastelsesforhold: Som slaver eller f.eks. russiske livegne.

Med moderne øyne blir slaveri et forargelses- og medlidenhetsobjekt: Ufriske og brutale overgrep, begge like fremmede fra oss selv.

Alternativt kan man forsøke å forstå – innenfra – hvordan det var mulig: Å tilpasse seg som slave. Eller som en selvfølge å la andre mennesker bli ofret; begrenset, plaget og kanskje dø, fordi man selv hadde fordel av det.

Utbredelsen av slaveriet viser hvor meget menneskets psykologi kan romme. Å se på menneskerettene som noe naturgitt, er å ta feil av den fare som alltid truer. Å behandle andre mennesker med respekt, som del av symmetriske, og ikke undertrykkende relasjoner, følger ikke av menneskets "vesen". Menneskeretter gjennom politiske vedtak er lite verdt hvis de ikke ledsages av en vilje til kultivering og dannelse i vid forstand. Moderne teknologi kan ha øket potensialet for kontroll og undertrykkelse til et omfang man kan håpe ingen får oppleve. Meditasjon og selvrefleksjon kan være et skritt bort fra det skrekkscenariet.

Personer som vet de skal dø, kan ha drømmer med visse typiske, "arketyper", innhold. Et av disse temaer er at man stiger oppover, slipper løs fra begrensninger, når frihet. I et visst eksistensielt perspektiv er alle mennesker slaver av livet.

Et hvert individ underkastes begrensninger. Selv den rikeste og mektigste må utfolde seg innenfor rammer man selv ikke rår over: Ingen kommer utenom kroppens, tidens, sykdommenes, alderdommens, forfallens og dødens grenser. Vi er alle levende døde.

IAGO

Good my lord, pardon me:

Though I am bound to every act of duty,

I am not bound to that all slaves are free to.

Utter my thoughts?

Fra William Shakespeare: Othello

INNHOOLD

Redaktør:

Ole Gjems-Onstad

Redaksjon:

Halvor Eifring
Turid Suzanne Berg-Nielsen
Rolf Brandrud
Carl Henrik Grøndahl

Redaksjonsekretær:

Trygve Fridstrøm

Lay-out:

Geir Wærnes

Foto omslag

Ole Gjems-Onstad

Administrasjon:

Acem sekretariat

Redaksjonsråd:

Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

Adresser:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo
Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 22 83 18 31
Bankgiro 6026.05.04048
dyade@acem.no
dyade.no

Trykk/opplag:

Hegland Trykkeri
1700 eks
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement

For året 2005: kr. 220,-

2 Fine hus i Brussel
- glemte Colosseum - benektet historie

24 "beings of an inferior order"
- mennesket som ting

46 Fra snill slave til brunsten opprører
- Onkel Toms hytte og Sacred Hunger

60 Herren ga, Herren tok, Herren være lov
- frihetens grenser

Artiklene er skrevet av Ole Gjems-Onstad. Forfatteren takker deltagere på Acem-seminarer i Oslo, Stockholm og Uppsala for kommentarer, og spesielt Halvor Eifring og Roar Moksnes.

Ole Gjems-Onstad er internasjonal nestleder i Acem og leder Acem Norge. Han er professor i skatterett ved Handelshøyskolen BI, Universitetet i Oslo og Universitetet i Stavanger. Han har skrevet bl.a *Stillhetens kompass* (Dyade 1/03), *Historiens psykologi* (Dyade 4/01), *Inkvisisjonens psykologi* (Dyade 1/00) og *Tiden venter ikke* (Dyade 2/04)

Fine hus i glemt Colosseum

- benektet historie

For mennesker i oldtiden var ikke slaveriet noe som måtte benektes. Det var helt naturlig. I moderne tid har dette blitt annerledes.

Slaveriets historie er også blitt benektningens historie. Å fordømme slaveri er lett. Det er verre for et moderne menneske i Belgia, Danmark, Storbritannia – eller i andre land (også visse steder i Norge) - å se seg rundt, beundre vakre bygninger og konstatere: Så flott, utrolig hva de klarte å få ut av de pengene de tjente på handel med slaver og sukker! Det er mye danske, belgiske – eller norske – skolebarn ikke lærer om slaveri. Og hvilke filosofistudenter stilles overfor den utfordring å forene bildet av vismannen Aristoteles med hans utvetydige forsvar for slaveriet som en sentral gresk samfunnsinstitusjon?

Dette er paradoksenes historie: Grekerne hadde tid til å filosofere over frihet fordi slavenes arbeid ga dem tid, og velstand til å dyrke sine akademier. Når vi hyller Grekenland som frihetens vugge, overser vi gjerne slavenes tidlige grav.

Bryssel

Colosseum – må glemme det som skjedde der

Verdun heter en slagmark fra Første Verdenskrig. Et skilt møter besøkende: Vis respekt. Hver kvadratmeter av jorden har tatt imot soldaters blod.

Mange hovedsteder kunne ha varslet tilsvarende: *Besøkende! Ta dere i akt! Slavers liv har bidratt til vakre bygninger her.*

En bok om gladiatorene, vanligvis romerske slaver som kjempet på liv og død for andres forlystelse, sier: Når turistene besøker Colosseum i Roma og gleder seg over den fine arkitekturen, er det bare mulig fordi de skyver vekk og glemmer det som skjedde inne i arenaen.

Det er lett å forarges over de forferdelige slavetransportene fra Afrika til Amerika. Men det var de lokale innfødtes villighet til å ta hverandre som slaver, som gjorde denne afrikanske blodtapping mulig. Overfarten over Atlanteren fra Afrika til Amerika var ofte redselsfull. De dårlige forholdene gjorde at fra 13-20 % døde underveis, i tillegg til de mange som omkom under transporten fra Afrikas innland ned til innskipingsstedene langs kysten.

Slavenes overfart over Atlanteren er skildret flere steder. Men de verste forholdene og de høyeste dødstillene skal ha møtt de afrikanske slaver under marsjen fra innlandet ut til kysten. Imidlertid finnes få historiske vitnesbyrd om disse enda mer grufulle transportene under den første del av fangenskapet.

Slavedriverne ved ferden ut mot kysten var andre afrikanere. Slaven ble gjerne fanget av sine egne. Tapstallene under disse lange marsjene som kunne strekke seg over hundrevis av kilometer og vare i uker eller måneder skal til tider ha vært opp mot 50 %. Slavehandlerne skal ha foretrukket å drive sine karavaner i tørketiden. Men om stiene da var mer fremkommelige, var det bare dårlig vann, om overhodet noe å drikke. Tråkkene etter slavekaravanene var omgitt med skjelettene til dem som ikke klarte anstrengelsene.

Når turistene i dag besøker the factories, fortene som var utskipningsstedene langs Afrikas kyst for slavetransportene over Atlanterhavet, kan det spørres hvor godt den afrikanske delaktigheten og brutaliteten er tilkjennegitt: Her solgte man hverandre. Slavehandlerens beste hjelper var de afrikanske høvdinger som handlet menneskelige varer med ham. Men slaveriets historie fortelles vel for alle best som en historie om andres overgrep.

Slaveriets historie – en benektningsevne

Det kan være krevende å finne frem til slaveriets psykologi i ens egen indre verden. Men det bør ikke være vanskelig å kjenne igjen i sitt indre den benektning som i mange land karakteriserer forholdet til slaveriets historie. Hvem vil ikke skyve bort det ubehag man ikke tvinges til å eksponere?

Brussel er rett og slett en imponerende by. En av de mange flotte bygninger er Det kongelige museum for Sentral-Afrika. Museet har 20 store utstillingsgallerier der man kan se det meste.

Men ett forhold unnlater belgierne de besøkende å se inn i: Hva som finansierte museet og flere andre grandiose bygg i Brussel.

Kongos gummihelvete

På 1800-tallet fantes i hvert fall en avdeling av helvete på jorden. Dets navn var Kongo. Satans bemyndigede het Kong Leopold av Belgia.

I boken *King Leopold's Ghost* skildrer Adam Hochschild hvordan den belgiske kongen på snedige diplomatiske måter fikk stormaktene til å godta at Kongo ble underlagt Belgia. Belgia kom sent med i kampen om koloniene. Men Kong Leopold var en meget begavet strateg som etter hvert fikk lirket det til.

Så begynte Kong Leopolds håndgagne menn å hugge av de innfødtes hender dersom de var vanskelige og gjorde motstand. Det

Avkappede hender

var en av flere groteske straffemetoder belgierne benyttet. De skulle suge ut de verdier de kunne av sin nye koloni, og nåde de innfødte som ikke lot seg bruke.

Kongo ble en de facto slavestat der de innfødte ble tvunget til det arbeid som kunne gi økonomisk utbytte for koloniherrerne. For de innfødte i Kong Leopolds Kongo ble utbredelsen av bilen en ulykke. Den voksende bilindustrien trengte dekk. I Kongo var det gummi. Belgiernes profittmuligheter økte. Deres mulige hemninger ble enda mer svekket.

- ikke fylt belgiernes arbeidskvote

I løpet av få tiår skal bokstavelig talt millioner av Kongos negre ha blitt ofret på alteret til sine belgiske slavedrivere.

Man skal kanskje ikke undres over at det ifølge Hochschilds bok fra 1998 knapt finnes spor av disse grusomhetene, verken i Afrika-museet eller andre steder i Brussel.

Heart of Darkness

Kong Leopold skjønte at han måtte skjule sine metoder. Men etter hvert ble en del kjent. En av dem som bidro, var forfatteren Joseph Conrad. Boken *Heart of Darkness* er skrevet i en skrivesstil på vei mot modernisme. Bare tittelen sier mye om hva belgisk Kongo dreiet seg om. Conrad maler ikke ut grusomheter. Men helt fra hovedpersonen ansettes i det belgiske afrikaselskapet og på hans reise innover i jungelen, skildres de rare, mørke stemningene av hemmeligholdt brutalitet. Leseren skjønner knapt hva som sies, men kan få tak i at reisen inn i slaveriets hjemtrakter er mot et mørkt sted i menneskesinnet:

It was just as though I had been let into some conspiracy - I don't know - something not quite right; ...Often far away there I thought of these two, guarding the door of Darkness, knitting

black wool as for a warm pall, one introducing, introducing continuously to the unknown, the other scrutinizing the cheery and foolish faces with unconcerned old eyes.

Sommerfugler og avhuggede hoder

En sentral person i Conrads bok er Mr Kurtz. I følge Hochschild er Kurtz trolig modellert etter en notorisk belgisk offiser, Léon Rom, som fant glede i å gjerde inn hagen sin med avkuttete hoder til tidligere slaver. Lik mange av historiens mørke sjeler hadde Rom også sine lysere sider. Han forfattet en bok om afrikanske sedvaner, malte portretter, landskaper og samlet på sommerfugler. Levninger av halshoggede negre i hagen og vakre album med skjønne sommerfugler og nydelige landskaper: Mennesket har mange strenger.

Stalin elsket å leke med sin datter. Også andre bemerket at Stalin, en av historiens største mordere, om ikke den største, kunne være meget sjarmerende. Et annet moderne monster, Hitler, kunne være hyggelig og omsorgsfull mot sine nærmeste. Filmen *Der Untergang* ble kritisert for også å vise Hitler som menneske. Han var ikke menneskelig, men et uhyre. Å gi ham menneskelighet er historieforvridding, heter det fra kritikerne.

Ikke fremmede vesener fra Mars

Det skremmende er at sannheten er den motsatte. Slavedriverne er ikke noe annet. De er som slavene, de er mennesker. De er, dypere sett, også som oss, eller verre, vi er også som dem. Var slavedriverne bare fremmede vesener fra Mars, hadde det ikke vært så farlig. Det tyvende århundrets monstre var også sjarmtroll, når de ville. Hvis de ikke fødes inn i den, er det få som når samfunnstoppa uten karisma. Bildet av Stalin når han leker med sin datter Svetlana forteller om den mann barn kunne elske og som også var et naturlig midtpunkt i den vennekrets av bødler som senere henfalt til å myrde hverandre, en form for kommunistisk kannibalisme. Dyrkelsen av Hitler kan ikke forklares uten den enkle sjarme som også kunne slippe til. Mao kunne virke kultivert, sensitiv og vennlig. Slakteren Pol Pot var som ung en morsom, livlig og tiltrekkende student.

Det menneskelige er så sammensatt. Derfor er det så fascinerende, og farlig. Man kan lett bli lurt. Men den som klarer å kjenne på strengene hos seg selv, kan kanskje lettere identifisere dem hos andre.

Conrad skildrer ondskapens menneskelige sammensatthet når fortelleren i *Heart of Darkness*, Marlow, etter lang tid møter den beryktede eller berømte Mr Kurtz. I det ytre finner reisen til Marlow sted på en dampbåt på elven Kongo. Det er historisk korrekt at belgierne brukte slike båter til å effektivisere sitt

dødelige plyndringstokt av Kongo. Men reisen inn i landet i stadig mer ukjente, skremmende og ugjennomtrengelige omgivelser, er en også en psykologisk ferd frem mot det indre mørke som gjør hemningsløs slavedrift mulig:

Hadn't I been told in all the tones of jealousy and admiration that he had collected, bartered, swindled, or stolen more ivory than all the other agents together? That was not the point. The point was in his being a gifted creature, and that of all his gifts, the one that stood out pre-eminently, that carried with it a sense of real presence, was his ability to talk, his words of expression, the bewildering, the illuminating, the most exalted and the most contemptible, the pulsating stream of light, or the deceitful flow from the heart of an impenetrable darkness.

...

Everything belonged to him – but that was a trifle. The thing was to know what he belonged to, how many powers of darkness claimed him for their own. That was the reflection that made you creepy all over. It was impossible – it was not good for one either – trying to imagine. He had taken a high seat amongst the devils of the land – I mean literally.

Lille, uskyldige Belgia?

Men heller ikke så mange andre steder er det spor av 1800-tallets belgiske slavestat i Kongo. Hvilke nordmenn er ut fra sin skoleutdannelse forberedt på det Hochschild har å fortelle i sin bok? Det er som å kikke inn i en verden man ikke ante eksisterte. Belgia forbindes med undertrykkelse som uskyldig offer i 1940-1945 og som hovedsete for det fredselkende EU.

Man skal være godt benektende for å hevde at man ikke forstår belgiernes behov for å skjule. Det ville ikke være like morsomt å besøke et av de flotte bygg i Brussel hvis man f eks utenfor hadde en skulptur med avhoggede hender eller føtter med inskripsjonen: Terror gjør slaver lydige.

Enhver nasjon hadde gjerne forsøkt å skjule en slik del av sin historie. Men det offisielle Belgia har kanskje gått lenger enn mange ville ha gjort. Inntil nylig skal Det kongelige museum for Sentral-Afrika ikke ha gitt noen holdepunkter for at flere millioner afrikanere døde grunnet den brutale belgiske behandlingen.

Det kongelige museum for Sentral-Afrika i Brussel

Som Hochschild sier: *Det ville være som et museum om Annen verdenskrig i Berlin som ikke hadde nevnt*

Holocaust. Museet skal nå ha begynt å nærme seg virkeligheten. Men at de hvite undertrykkerne kommer, omtales som "møter" og "kontakt", ikke som okkupasjon og undertrykkelse. Og mens en del historikere mener at 50 % av Kongos befolkning kan ha strøket med på grunn av belgiernes rovdrift (som kan bety inntil 10 millioner mennesker drept), antyder museet at det var en demografisk reduksjon på 20 %.

Man kan undres om dobbeltheten har sin pris. Kan den ha bidratt til en dobbeltmoral og en manglende resolutthet hos belgisk politi stillet overfor ondskap i form av småpikemorderen Delcroix fra 90-tallet? Ikke bare Belgia, men en hel verden, ble sjokkert over hvordan politifolk hadde unnlatt å gripe effektivt fatt i åpenbare spor om at de sto overfor en seriemorder av mindreårige jenter.

Deilige Danmark og trekanthandelen

Danmark er deilig. København er en herlig by som dufter av tidligere velstand. Thorkild Hansens slavetrilologi: *Slavernes kyst, Slavernes skibe og Slavernes øer*, forteller igjen en

for de fleste nordmenn – og dansker – ukjent historie om hvor en del av denne velstanden kom fra: Fra slavehandel og slavehold.

Trekanthandel ble den innbringende seilas eller treenighet kalt. Fra København gikk skipene til Afrikas Gullkyst og fortet Christiansborg. Der møttes danskene med negerkonger og byttet etterspurte varer som håndvåpen i det danskene ønsket seg enda mer: Slaver. Slavene ble fraktet over til Vestindien hvor danskene hadde øyene St Thomas, St Jan og St Croix.

Så lastet de danske skip inn særlig sukker før ferden gikk tilbake til de danske sukkerraffinerier. Sukkeret ble til slutt hvitt, men det kunne like gjerne vært farvet rødt hvis man tar inn over seg brutaliteten som lå bak.

Norge var en del av det danske kongerike. To norske skip skal ha gått inn i slavehandelen, "Brødrene" av Tønsberg, og "Haabet" av Kristiania (Aschehougs Norgeshistorie 1996 Bd 7 s 1 – som presiserer "kun" to norske skip).

Det var britene som virkelig behersket

trekanthandelen. Den var så lønnsom fordi skipene ikke seilte tomme på noen del av strekningen.

Fra Europa fraktet man varer til Afrika som igjen skulle byttes i slaver. Fylt med slaver, eller det som var igjen av dem, kom man til Amerika der man lastet om til varer som var ettertraktet i Europa: Sukker, kaffe, bomull, ris og rom.

Nøytral dansk historie

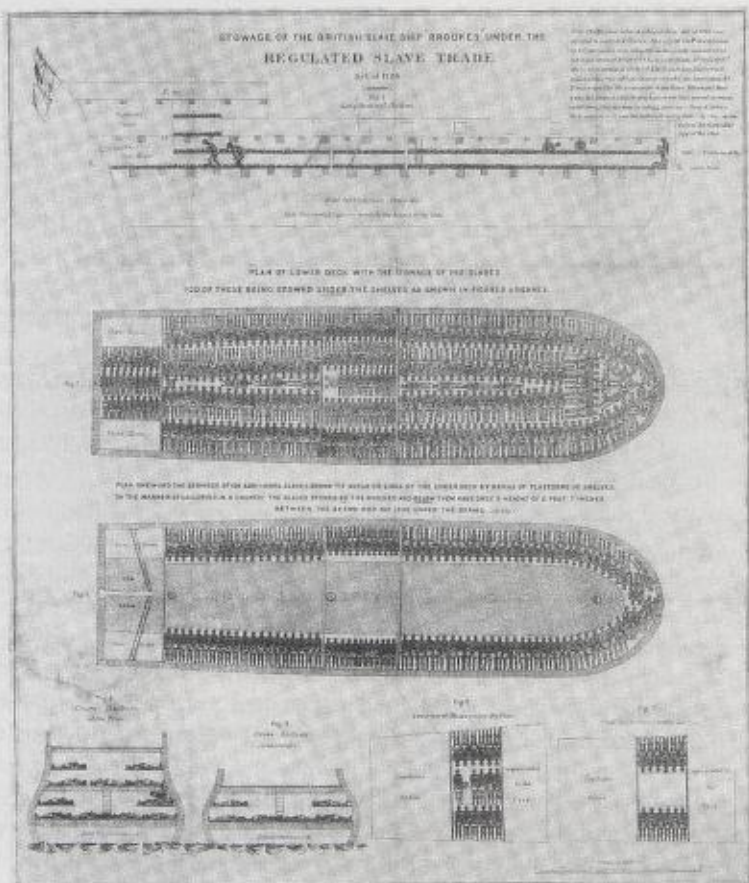
I 1993 utga Aschehoug Dansk Forlag 4 utgave av Kjerregaards *Danmarks Historie*. Ingen kan anklage verken forfatter eller forlag for å ha gitt den danske slavehandelen for stor plass i den over 300 sider lange folkelige historieboken. Danskenes profitable deltagelse i slavehandelen er innpasset på to sider under den nøytrale overskrift: Vestindien og Afrika. I stikkordregisteret finner man to oppslag på slaveri, hvorav ett er det mer tidsriktige: Slaveri - opphevelse av. Denne avskaffelsen fant i Danmark sted i 1792.

Det er nesten koselig å lese Kjerregaards beskrivelse av slavenes overfart fra Afrika til Vestindien:

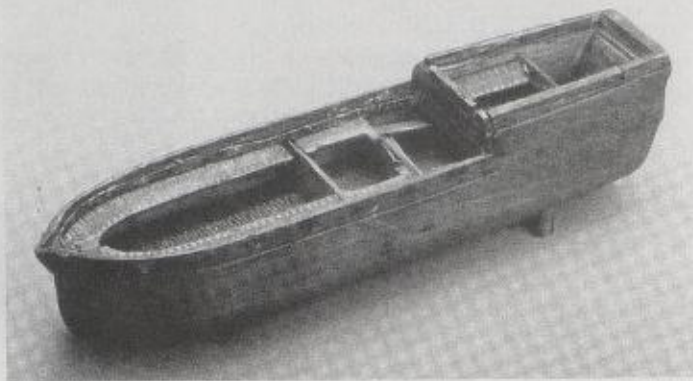
Slaverne ble sejlet over Atlanterhavet og afsat i Vestindien, hvor man ud over St. Thomas erhvervede naboerne St. Jan og St. Croix. Især den sidste var som skabt for sukkeravl, og hver kvadrattomme jord var opdyrket. De tre øer er sammenlagt ikke større enn Møn; men inden for hele det danske monarki fandtes der ikke nogen plet, der var tættere befolket eller gav et større afkast enn St. Croix.

Norden har gode tradisjoner for å forarges over de tidligere sovjetregimers historieforfalskning. Men Kjerregaard og Aschehoug Dansk Forlag er ikke her så mye bedre.

Overfarten til Vestindien var ekstremt brutal. De fleste normale mennesker ville foretrekke to-tre uker i Hitlers konsentrasjonsleire eller Stalins Gulag fremfor tilsvarende på et dansk (eller annet europeisk lands) slaveskip. Dødsprosenten var høy. Slavene lå i ukesvis nærmest tett pakket. Luften var redselsfull. De døde til dels i sitt eget eller medslavers oppkast eller ekskrement. De kunne omtrent ikke bevege seg og måtte undertiden la sitt fornødne gå der de lå. En hinne av skitt, piss og spy kunne etter hvert kunne bli en del av slavenes liggeunderlag. Dette gufne laget ble noen ganger ekstra fyldig hvis noen var så uheldig å velte dobøtten som var plassert mellom dem. Et viktig dokument i den britiske kampen mot slaveriet var konstruksjonstegninger til et slaveskip som viste hvor umenneskelig sammenstuet slavene ble anbrakt. Tegningene ble brukt som en poster som talte sitt eget tydelige språk.

Denne tegningen ble mye benyttet i kampen mot slaveriet - den første "poster"

Thorkild Hansen skriver:

Skete det en sjælden gang, at de mødte et andet fartøj, passerede den fremmede sejler dem i vindsiden paa grund av stanken.

Andre kilder opplyser at lukten fra slaveskipene kunne kjennes på over en sjømils avstand. Stanken satt slik i skipsbord og planker at man visstnok aldri fikk skrubbet den ordentlig vekk. Enkelte slaveskip skal ha vært så inngrodd med lukten av død, sykdom og eksremer at man ganske enkelt kondemnerte skrogene etter ankomsten til Karibien og Amerika.

Alt dette var kjent, også for Kjersgaard og Ascehoug Dansk Forlag, om ikke annet, så ut fra Thorkild Hansens bøker. Men hvor mange nordiske historiebøker får f eks frem at vikingenes viktigste røvergods og handelsvare var slaver i store antall solgt til muslimske land?

Bedre med selvmord

Allerede det å skilles fra fødelandet for å gå om bord på ukjent skip med ukjent kurs var for mange av de fangne negrene en redsel. Selvmordsforsøkene var utbredt. Drukningssvømmingen var ikke så lett tilgjengelig som man skulle tro på et lite skip omgitt av et stort hav. Slavelenkene og de høye nett langs relingen gjorde det vanskelig å hoppe over bord.

Sultedøden var enklere. Den fristet mange som trodde at de vendte hjem til sitt eget land og sine venner når de døde. Forsøk på å sulte seg i hjel var så vanlig at slaveskipene hadde et eget metallredskap, en munnåpner, som ble stukket inn i slavens munn og tvang kjevene åpne så mat kunne puttes inn.

Den atlantiske slavehandel - verdenshistoriens største massedeportasjon - og en utmerket pengemaskin

De første svarte afrikanere ble skipet fra Vest-Afrika til Lisboa i Portugal på 1440-tallet. Etter oppdagelsen av Amerika i 1492 begynte forsendelsen av svarte slaver til Karibien, Mellom-Amerika og Sør-Amerika.

Urinnvånerne i Karibien, Mellom- og Sør-Amerika ble fort for få. Opp mot 90-95 % av de kanskje 100 millioner indianere som befant seg der, strøk

Barneslaver

med på grunn av de sykdommer europeerne brakte med seg. De gjenværende indianere ble til dels beskyttet mot utnyttelse gjennom slaveri av kristne prester, ikke minst jesuittene. Det skapte desto større behov for afrikanske slaver. Indianerne skal også ha vært mindre hardføre enn negre hentet fra Afrika.

Fremveksten av sukkerplantasjer ga etter 1560 en sterk økning i handelen med slaver. Senere økte den lukrative importen ytterligere. Hele to tredeler av alle slaver fra Afrika til Amerika ble sendt over på 1700-tallet.

Omfanget var enormt. I løpet av de 400 årene med atlantisk slavehandel, er det estimert at 12-15 millioner ble brakt over (tallene varierer fra kilde til kilde – man får ta dem som uttrykk for omtrentlige anslag). Går man ut fra at det fra kidnapperne i innlandet strøk med én person for hver slave som kom frem i live, kan det i alt ha dreiet seg om kidnappingen av opp mot 30 millioner mennesker. Det betyr opp mot 10 millioner per hundreår i de tre hundreår handelen var på sitt mest intense, eller 100 000 i året som er over 300 per dag og over 10 menneskeskjebner som rykkes opp med roten per time. Eller, for å forstå drivkraften bak: En kontinuerlig pengemaskin.

Nærmest gjennom fire hundre år tjente de som satset på slavehandel, enorme summer. Hver slave man fikk frem til auksjonsblokken, kunne innbringe svært gode fortjenester.

Et anslag er at det dreiet seg om over 100 000 slaveseilaser i de 400 år handelen varte som altså kan ha kommet frem med gjennomsnittlig 120-150 slaver. Ser man på hver slaveseilas som en særskilt investering, og det var vel det man gjorde, dreiet det seg om over 100 000 forretningsforetak drevet frem av sjeldent gode fortjenestemarginer.

Den største slaveimportør var Brasil som kan ha tatt i mot en tredel av handelen. Alle landene i Karibien kan ha absorbert 50 %. De tretten koloniene som utgjorde det senere USA, tok i mot til sammen kanskje 6 %, eller 700 000 afrikanere.

Enhver europeisk stat som hadde sjansen, deltok i slavehandelen. Det tok 300 år med innbringende handel før betenkelighetene fikk særlig omfang. Kvekerne sto mot slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet sentralt i kampen mot slaveriet. Kvekere hadde på den annen side vært blant de fremste til å delta i slavehandelen ved innledningen til dens store blomstring på 1700-tallet.

Importen av slaver endte i USA i 1808. Siste slavelast fra Afrika til Amerika skal ha ankommet Cuba i 1870. I den

amerikanske hemisfære var Brasil den siste stat som opphevet slaveriet i 1888.

Godt med kvinner

Blant slavene var mange kvinner. Offiserer og mannskap besto av menn. Resten kan man tenke seg til i en ellers brutal og mannsdominert tid. Og slaveskipene utgjorde en særlig rå del av en hard samtid. Eller med Torkild Hansens ord:

Ogsaa skibsofficererne kedede sig. Ogsaa de var bange for at dø [typisk av sykdom som kunne ramme både mester og slave]. Ogsaa for dem var mulighederne for adspredelse faa. Men de havde een. ... Naar kvinderne og pigerne blev ført om bord, ... nøgne og skrækslagne, ofte udmattede af sult og træthed, var de udsat for en ubarmhjertig lystighed fra de hvide mænds side. Søfolkene delte paa stedet byttet i deres fantasi og reserverede sig hver sin pige, til der senere frembød sig en lejlighed. Der skete, hvad der skete. I værste fald under trusler om pisk. I bedste fald med en haandfuld perler bagefter som belønning til pigebarnet. ... Bagefter tog de sig deres partners troløshed saa nær, at de undertiden sprang over bord og druknede sig, ...

En del av sitatene har Hansen hentet fra en engelsk skipslege, men Hansen finner ikke grunn til å tro at forholdene på de danske slaveskip var vesentlig annerledes. - Attraktive kvinnelige slaver kunne like godt venne seg til det. Misbruket ble ikke mindre etter at de kom frem til bestemmelses-stedet.

George Fox -
en av kvekernes
første stemmer
mot slaveri

Kvekerne – for og mot slavehandel

Kvekerne etablerte seg som organisasjon i England på 1640-tallet. Allerede i 1657 er det dokumentert at en kveker, George Fox, uttalte seg mot slaveriet. Denne type stemmer innen kvekernes rekke døde hen da fremtredende ledere innenfor kvekerne i Pennsylvania, London og Rhode Island engasjerte seg sterkt i den innbringende slavehandelen.

Men slavespørsmålet ble stadig mer kontroversielt blant kvekerne. På 1740-tallet var det etablert en offentlig anti-slaveri-stemme blant

kvekerne. Et årsmøte i Philadelphia i 1755 vedtok at kvekere som

deltok i slavehandel skulle få en reprimande. I 1776 vedtok det samme årlige Philadelphia-møtet at alle kvekere skulle sette sine slaver fri og betale erstatning, eller risikere utstøtelse.

Da kvekerne for alvor, og med avgjørende tyngde, kastet seg inn i kampen i Storbritannia mot slaveri, trakk de på den samme praktiske dyktighet som tidligere hadde karakterisert engasjementet til en del av dem innen slavehandelen.

Løsninger på proviantmangel

Alt i livet har også en praktisk dimensjon. På en slavetransport på seilskip var det mange slike. Vindstille kunne gjøre at passasjen fra Afrika til Vestindien kunne ta mye mer tid enn beregnet. Seks uker kunne man bruke på det raskeste. Fire måneder kunne gå med hvis det var virkelig stille. På et eller annet tidspunkt kan kapteinen begynne å mangle vann og mat til sine slaver. Et valg må tas: Enten komme frem med en last med bare sterkt svekkede og syke slaver, eller sørge for at det ble færre munnar å mette.

En dansk slavehandler som siteres av Hansen, formulerte det praktiske dilemma slik:

Kapteinen i saa Fald beklageligvis ser sig nødsaget til at ofre en Del af sine Slaver for at kunne opretholde Livet for de øvrige.

Det høres nesten ut som et humanistisk dilemma. Fortsettelsen er ikke like trivelig:

En capitain, som dette uheld traf, fortalte mig, at slaverne bleve een for een kaldte ned i kahytten og, for at det ingen sensation skulde volde iblandt mængden, kastede ud af kahytvinduerne.

På andre slaveskip skal man ha benyttet gift i maten til de slaver som ble ofret for å oppnå den nødvendige uttynning - før de ble kastet over bord.

Man forstår at det må være sant når Herman Melville i Moby Dick skriver at haier var fast følge for slaveskipene. Her kunne det lett vanke snacks:

...and though sharks also are the invariable outriders of all slave ships crossing the Atlantic, systematically trotting alongside, to be handy in case a parcel is to be carried anywhere, or a dead slave to be decently buried; ...

Har man sett Steven Spielbergs film om slaveskipet Amistad, er en

scene vanskelig å glemme. Et slaveskip er oppdaget av en britisk fregatt etter at Storbritannia fra 1808 hadde forbudt slavehandel (fem år etter at Danmark som den første europeiske kolonistat hadde vedtatt et slikt forbud - det danske forbudet ble vedtatt i 1792 med virkning fra 1803).

Kapteinen på slaveskipet Amistad ser en mulighet til å unngå straff: Fjerne bevisene. Mens det engelske krigsskipet fortsatt er på god avstand, kastes alle de lenkede slavene over bord. Kameraet følger dem mens de dras ned i havet og drukningsdøden.

Ikke massedrap, men forsikringssak

En kjent britisk rettssak dreiet seg om slaveskipet Zong. Kapteinen bestemte at 132 slaver skulle kastes over bord. Dermed ville han ha mer mat og vann til de resterende slik at disse tok seg bedre ut og ville få en høyere pris når de skulle selges ved ankomst til Karibien. Rettssaken vakte stor oppmerksomhet, men gjaldt ikke de 132 mordet med moderne øyne dreiet seg om. Slavehandel var en kommersiell aktivitet. Å hive slaver over bord resulterte juridisk i en forsikringssak. Zong-saken er svært illustrerende for datidens konvensjonelle tenkning rundt slavehandelen. Massedrap er ikke massedrap. Det er ødeleggelse av last og et forsikrings spørsmål. Hvem har risikoen for at varer må kondemneres, og hvor stor fare for økonomisk tap må foreligge før det kan skje?

Eierne av et slaveskip kunne kreve erstatning av forsikringsselskapet dersom det virkelig var nødvendig å kvitte seg med slaver hvis man av uforutsette grunner - f.eks. dårlig vind - gikk opp for proviant til alle om bord. Zongs eiere tapte rettsaken fordi det strengt tatt var nok vann og mat om bord til at alle kunne ha overlevd. Jussen var klar nok.

Slaver var eiendom. De kunne som annen last kastes over bord hvis det var nødvendig for å redde skipets øvrige verdier. Om dette hersket ikke juridisk tvil. Zongs eiere led likevel et juridisk nederlag. De hadde begått forsikringssvindler og fikk derfor ikke dekket tapet av de negre de selv hadde myrdet. Retten fant altså at det ikke hadde vært nødvendig å lempe de 132 slavene over rekka til en sikker død i Atlanteren.

Amistad er det spanske ord for vennskap - en passende betegnelse på et slaveskip. Det er mange eksempler på tilsvarende paradoksale navn på slaveskip. Etter den franske revolusjon døpte mange franske skipsredere sine slaveskip *Liberté*, *Égalité* eller *Fraternité*. Den franske filosof og samfunnskritiker Voltaire hadde i sitt forfatterskap gjort narr av slaveeiere. Men han takket ja da en fransk slaveskipsreder tilbød å oppkalle et slaveskip etter ham.

Gå utenom

Danmark blir litt mindre dejligt hvis denne type fakta trekkes frem. Så hvorfor ikke la være? Enhver kan da kjenne trangten i seg: Gå utenom. sa Bøygen. Skulle de danske historiebøker først trekke frem hvilken ubarmhjertig behandling de danske forfedre ga sine slaver, ville verden og dansk historie blitt mer komplisert. Man kan beskrive, men ikke forklare, redslene over to sider. Dansk sukkerindustri og søtsakeproduksjon ville få en mer trist hvelving. Familienavn som sto sentralt i slavehandel og plantasjedrift og bygget opp velstand gjennom den, kunne miste noe av sin gode klang.

Teksten til et av bildene av en hvit slaveeier og en afrikansk slavinne er også fornøydlig i sin, kanskje ubevisste, distansering. Her er nesten intet dansk tilbake:

Men befolkningens store flertal, dvs. neger-slaverne, var selvsagt ikke danske, og plantageejerne var for de flestes vedkommende af engelsk, hollandsk og fransk afstamning. Deres tilværelse lignede heller ikke noget, man kendte i Danmark – svarede snarere til forholdene i de amerikanske syd-stater.

Det var slemme mennesker i Onkel Toms hytte som tynte slaver, og om nødvendig pinte og drepte dem hvis de rømte. Slavedriverne kan umulig ha lignet noe særlig på de danske forfedre som passer inn i populære historiebøker.

Men flere av de bygg man gleder seg over i København er finansiert av slaveblod vekslet om i sukker og klingende kongelig dansk mynt. Det er bare 200 år siden.

Det er lettere å forarges over alt det vonde andre steller til her i verden, enn å stille det ubehagelige spørsmålet: Hvordan var det så lett å begå de mange mord slavehandelen medførte, og enda lettere å glemme det?

Da det tyske tidsskriftet Der Stern omtalte 60 års jubileet for Auschwitz' befrielse, skrev redaktøren: Generasjoner senere er det ikke adekvat å føle skyld. Det var ikke våre handlinger. Men skammen kommer vi ikke utenom – med mindre vi graver

Slave med nakkebøyle for å hindre rømming

minnene ned i jorden. De færreste mennesker har tilstrekkelig innsikt i de europeiske staters flerhundreårige historie med slavehandel til å kunne føle noe som helst skam rundt den.

Denkmal für die ermordeten Juden in Europa

Midt i Berlin, mellom Brandenburger Tor og Potsdamer Platz er det anlagt et minnesmerke over de myrdede jødene i Europa. Informasjonssenteret, i realiteten et lite museum under minnesmerket med inngang som til et gasskammer, er et eksempel på hvordan historien ikke benektes. En rekke bilder viser forbrytelser fra Holocaust. Det hadde vært så lett i billedtekstene å vise til alt det *nazistene* gjorde. Nokså konsekvent står det igjen og igjen at de *tyske* myndigheter osv. De tyskere som går der, har man tydeligvis ønsket ikke skal kunne tenke at dette var ikke oss, ikke den tyske nasjon, det var bare et sinnsykt nazi-parti.

Selve minnesmerket er enestående i sin originale, men kunstnerisk svært treffende, utforming: Intet elegant, intet monumentalt eller sterkt, intet som rager høyt. I stedet en stor tomt der en rekke kistelignende firkanter er oppstilt side ved side. Ingen er helt like, trolig for å minne om at det gjaldt individer. Samtidig er intet særegent menneskelig tilbake. Det er utrolig mange kister.

Tomten heller nedover.

Man kan miste orienteringen når man går innover. Slik kan ofrene ha opplevet det. Deres tilværelse mistet sin referanse. Kontrasten til høyhusene rundt er slående, og symbolsk virkningsfullt. Dette er tilintetgjørelsens minnesmerke. På et vis er det meningsløst: En så verdifull tomt brukt til en rekke anonyme og triste stenkirker.

Og det var vel meningen. Minnesmerket

handler om handlinger uten mening, en gold bortkastelse av verdier, i sterk kontrast til sivilisasjonen som omga det hele.

Denkmal für die ermordeten Juden in Europa

Paradoksenes historie

Slaveriets historie er en beretning om paradokser.

Det gamle Hellas fremstilles i vestlig idéhistorie tradisjonelt som frihetens vugge.

Ett er at kvinner var utelukket fra mennenes ytre verden, og praktisk talt innesperret i sine egne hjem. Den kvinne som ville ha en rimelig utadvendt tilværelse med mulighet for å bruke sitt intellekt, burde velge en karriere som kurtisan eller luksusprostituert. Det ga i hvert fall en begavet kvinne mulighet for å se mer av livet enn ekteseng, kjøkken og barn.

Men diskrimineringen av kvinner var en mangel ved det greske demokrati, ikke en forutsetning for det.

Den svært utbredte bruken av slaver fremstår mer som et grunnlag for det greske demokrati som Vesten senere har hyllet i frihetens tegn. Slaver ble brukt på alle nivåer i det greske samfunn, av alle samfunnslag og til nær sagt alle formål. Slaver ble anvendt på markene, i hjemmene, og, under de mest forferdelige forhold, i gruvene som skaffet Athen det sølv som var så viktig for denne bystatens velstand.

Et velkjent referat har blitt overlevert fra en sak der en gammel mann plederte sin sak for å få en offentlig pensjon fra Athen. Han var så fattig, så fattig og jamret seg over sin egen armod: Se på meg. Jeg har ingenting. Ikke en gang en slave har jeg råd til!

Slaver – frihetens forutsetning

Det greske demokrati er kjent for sine vedtak i forsamlinger. Hvordan fikk så mange menn i et antikt samfunn med primitiv og ineffektiv teknologi tid til å møtes så mye i forsamlinger for å diskutere? Svar: Slaver gjorde jobben for dem.

Det høye nivå på gresk filosofi har vært beundret. Mange borgere gikk til Euelas – læresteder for frie mennesker. Det førte til at den politiske debatt var avansert. Man diskuterte frihet innenfor velutdannede rammer. Hvordan var det mulig? Igjen, ufrie slaver frigjorde tid til å diskutere frihet. Det greske rettssystemet baserte seg på store juryer. Hvorledes kunne så mange finne tid til å delta?

Enkelte historikere har stilt spørsmål om det greske demokrati overhodet hadde vært mulig uten så utstrakt bruk av slaver.

Grekerne talte om schole. Det var den fritid man hadde til ikke å arbeide, men til å delta i samfunnet som fri borger. De frie borgeres virke var avhengig av slavenes selvfølgelige ufrihet.

Grekerne skapte en fascinerende kultur. Romernes dyrkelse av hellenismen og renessansens beundring av antikken er fullt forståelig. Når vi moderne mennesker nyter godt av grekernes nyanserte betraktninger om frihet, er paradokset at slav-

eriet gjorde dette åndelige overskudd mulig. Synd for slavene - at prisen for den greske kulturarv var deres ufrihet, blod og liv.

Artistoteles – det naturgitte slaveris forsvarer

I dagens vestlige verden er et universelt likhetsprinsipp for juridiske rettigheter en selvfølge. For tidligere tider og i andre samfunn har en hierarkisk tenkning fremstått som minst like naturgitt.

I antikken levde man i en hierarkisk verden der slaveriet var en logisk konsekvens. For det greske samfunn var slaveriet selvfølgelig. Slik var det også for Aristoteles. Slaveri var en naturgitt institusjon. Enhver stige, også samfunnsstigen, må ha et nederste trinn. Slavene var det. De bidro til å gjøre samfunnet til et naturlig hele.

Slaveri som del av historien til demokratiets vugge blir ofte borte i moderne fremstillinger av antikkens greske demokrati. En paradoksalt historie er vanskeligere å fremstille enn en mer rettlinjert.

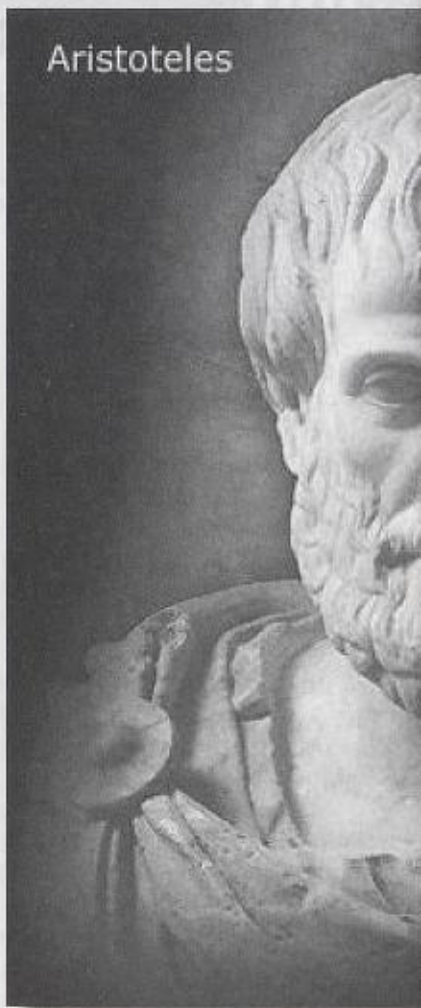
Den kan være sannere, den kan gi et riktigere innblikk i det sammensatte fenomen mennesket, men mange dimensjoner kompliserer. Pedagogisk er et endimensjonalt univers enklere.

Aristoteles hylles som en av vestlig filosofis grunnleggere. Ofte utelates hans teorier om slaveriet som en naturlig samfunnsinstitusjon. Han mente at for noen mennesker er det gitt å dominere, mens andres skjebne er å bli dominert. I arbeidet med sin samfunnsstenkning så Aristoteles det som sin oppgave å finne et prinsipp som kunne forklare slaveriet som et selvfølgelig fenomen.

Artistoteles fant at naturen fungerer best og oppfyller sitt formål (telos) når man balanserer det dominerende og det underordnede. De sterke bør herske over de svake. Harmoni oppnås når menn hersker over kvinner, når husdyr foretrekkes fremfor ville dyr og når de som bruker hjernen, bestemmer over dem som bruker kroppen. Slaver kan bare bruke kroppen og klarer ikke mer enn det. De bør derfor herskes over av dem som står over arbeid og bruker hodet.

Aristoteles forsvarte altså slaveriet ut fra en teori om at for noen

Aristoteles

mennesker er det naturlig å dominere, for andre å bli dominert. Går man nærmere inn på resonnementet og spør hvorfor noen finner det naturlig å være på topp, mens andre er under, ender man med en form for sirkelslutning. Slavene var slaver fordi de var slaver. Eierne var eiere fordi de var eiere.

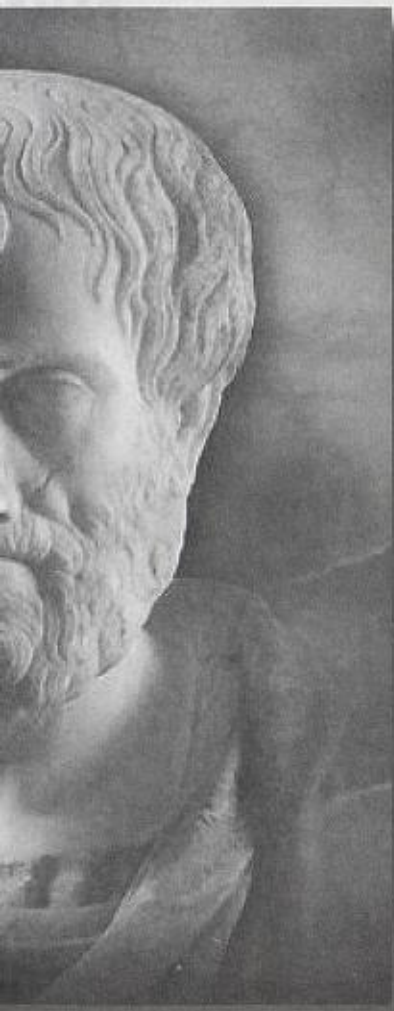
Fenomenet mennesket - sammensatt

Dette er et aspekt ved Artistoteles' samfunnsstenkning som kan skurre i moderne ører. Tar man inn over seg hva Aristoteles uttalte om slaveri, kan det ut fra teorier om kognitiv dissonans være vanskelig å beholde det tradisjonelle og idealiserte bildet av vismannen.

Man kan spørre: *Hvorfor har jeg ikke tidligere hørt at Aristoteles var så klart for slaveri?* Svaret er at det blir for komplisert. Moderne tenkning har idealisert fenomenet mennesket slik at slaveriet blir et fremmedelement. Det velutdannede menneskes selvbilde utelukker at vi kunne vært slavedrivere. Da kan heller ikke Aristoteles som vi beundrer, ha sympati for et slikt system som er oss selv helt fremmed. Når slaveriet ikke kan ha noe med vår psykologi å gjøre, passer det heller ikke sammen med en klok person som Aristoteles. Det er vanskelig å forene to holdninger til samme fenomen. Det er ikke lett å forelese over Aristoteles som en av de største vismenn i vestlig sivilisasjon og samtidig fremstille hans slaveteori. Ikke bare kan man begynne å tvile litt på denne bautasteinen for vestlig filosofi. Det kan også sås tvil om den filosofi-tradisjon som har lagt så stor vekt på en tenker som også har vært så konvensjonell. Men Aristoteles' rettferdiggjørelse av slaveri er bare nok et tegn på tidligere tiders nær absolutte aksept av denne samfunnsinstitusjonen.

Hvorfor så vanskelig?

Enhver tid må bedømmes ut fra sine forutsetninger. Alle samfunn i antikken hadde slaver. Grekerne skilte seg fra andre grupper ved at de også hadde demokrati. Det kan være bedre med demokrati og slaver, enn hierarki eller

despotisme og slaver.

Artistoteles søkte til det naturlige for å begrunne slaveriet. Hans perspektiv var ikke relativt. Slaveriet var ikke en tidsbestemt institusjon. Det skapte harmoni og balanse mellom det dominerende og underkastende i naturen.

For moderne tenkning er det et like absolutt perspektiv at slaveri er naturstridig. Den franske revolusjon fra 1789 tok det for gitt at den naturlige tilstand mellom mennesker er frihet, likhet og brorskap. Den amerikanske uavhengighetserklæring fra 1776 talte også om friheten som en uatskillelig egenskap ved mennesket. Man kan hevde at det er lenge siden frie borgere møttes til debatt i bystaten Athen. Det er betydelig kortere siden 4 juli 1776 da frie borgere i de amerikanske kolonier satte hverandre stevne for å erklære sin uavhengighet. De innledet sin Declaration of Independence med de stolte og velklingende ord:

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness.

Deretter gikk de til krig mot England om den frihet de anså naturgitt.

Flere av dem som undertegnet, var slaveeiere. For dem var slavenes til dels bestialske levevilkår og absolutte ufrihet like selvfølgelig som eiernes egen frihet. Thomas Jefferson, som langt på vei førte de avgjørende dokumenter i pennen, var selv slaveeier. Han hadde på flere måter glede av det. En av hans slaver ble mor til ett av hans barn.

For flere av dem som undertegnet uavhengighetserklæringen omfattet deres selvfølgelige frihet en like opplagt frihet til å ha slaver. Eiendomsrett var en del av friheten, og slaver var eiendom.

Det var først ut over 1800-tallet at slaveriet ble opphevet, og først etter den amerikanske borgerkrigs avslutning i 1861 at standpunktet etter hvert ble mer selvfølgelig.

For moderne mennesker med menneskerettserklæringene fra etter Andre verdenskrig er slaveriet naturstridig. Det er lett å overse hvor nytt dette standpunktet er i menneskehetens historie.

Hvorfor blir dette perspektivet ofte borte? Kanskje er det vanskelig å opprettholde et absolutt standpunkt mot slaveri som naturgitt hvis man tar inn over seg hvor mange som gjennom historien har inntatt et motsatt syn – også blant en tenker som Aristoteles som vanligvis hylles som en av de største filosofer i Vesten. Det menneskebilde som rommer både slaveeiere og slaver er vanskelig – og langt mer utfordrende enn den konvensjonelle forestilling i den moderne medie verden der vi alle nærmest er velmenende ofre.

II ACEM

HALVORSBØLE kurscenter

Acems kurssted for stressmestring,
selvutvikling og kommunikasjon

Acem kommunikasjonskurs

Arrangeres en gang i året
- vanligvis i april/mai

empati
selvinnsett
endringsforståelse
konflikthåndtering
emosjonell intelligens

For nærmere informasjon:

epost: acem@acem.no

hjemmeside: acem.no

tlf 23 11 87 00

Se også halvorsbole.no

“beings of an inferior order”

– mennesket som ting

Så sent som i 1857 kunne en amerikansk høysterettsjustitiarius, på vegne av et klart flertall (7-2), i Dred Scott-saken skrive at svarte mennesker er “beings of an inferior order ... [with] no rights that the white man was bound to respect”.

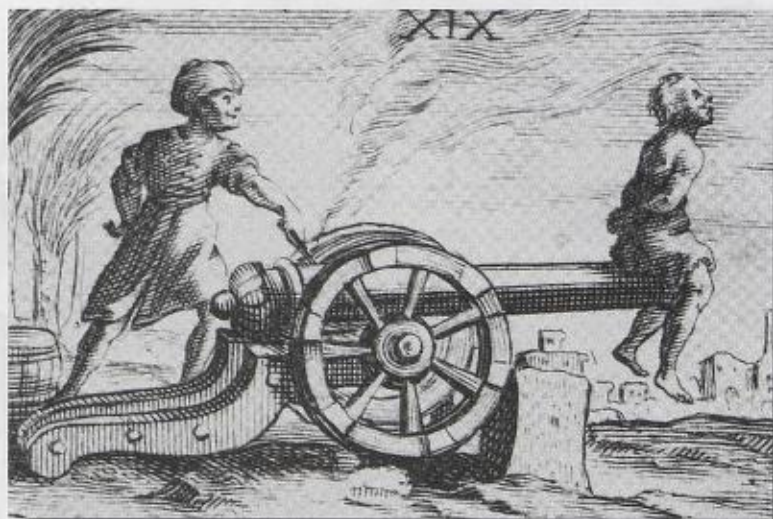
Mennesket har ingen iboende genetiske sperrer mot slaveri. Det som motvirker slaveri er ikke natur, men kultur. Hyller man mennesket i naturtilstanden, kan man umulig ha satt seg inn i slaveriets historie. Det tyvende århundrets historie forteller med all tydelighet at enkeltemennesker kan gjøre svært mye for å fullbyrde asymmetriske og hierarkiske strukturer.

Å vedta erklæringer om menneskeretter er viktig. Men utfordringen til å utvikle en empatisk livsholdning er der alltid. Med moderne teknologi og dens grenseløse muligheter for overvåkning, kontroll og undertrykkelse er det viktig å utvikle de psykologiske dimensjoner som motvirker at andre levende vesener behandles som ting.

"Launch" – 1700-tallets bruk og kast

En britisk plantasje-eier på Jamaica på 1700-tallet brukte en teknikk han kalte "launch" - utskytning. Når slavene hans ble så skrøpelige at de kostet mer enn de ga, ble de tvunget ut på en planke over en dyp kløft. Så ble de dyttet ut: kastet inn i evigheten. En ny vri på bruk og kast-debatten.

For mange slaveeiere var dette neppe et stort problem. Slavene deres døde mer enn tidsnok av overarbeidelse, utmatelse, feilernæring og sykdom.

Litteratur om slaveri flommer over av groteske historier. Virkeligheten overgår enhver fantasi. Det finnes ingen grenser for de bestialske eller seksuelt perverse måter mennesket har misbrukt sin absolutte makt over andre innenfor rammen av slaveri.

Ikke slå en slave i sinne!

En romersk lege skrev en bok med råd for det gode liv. Han hadde også kloke ord til dem som holdt slaver:

Slå aldri en slave i sinne! Det kan være farlig. Man skader så lett knokene på nevene.

Eieren bør heller vente til han har roet seg og funnet en pisk eller stokk. Da kan han ubegrenset hamre løs på slaven uten fare for skade – på seg selv.

Det kan minne om Heinrich Himmler og gasskamrene. Himmler og andre ledende nazister ble tidlig reddet for de negative konsekvensene av å skyte jøder i titusentalls. Så vidt manuelle drapsmåter kunne belaste de flotte SS-soldatene som kom så nær det de gjorde. De blonde herremennesker kunne ta skade på sitt sinn av å se sine gjerninger på nært hold. Derfor var mer industrialiserte utryddelsesmetoder å foretrekke.

Trellene var Nordens slaver. Den svenske forfatter Jan Guillou beskriver i første bind av trilogien om tempelridderen Arn en husfrus tanker når hun skjønner at husbonden morer seg med en av trellkvinnene:

Hvis ... [trellkvinnen] hadde vært en fri kvinne, ville ... [mannen] ha gjort seg skyldig i hor. Men det problemet hadde de selvsagt ikke. Hvis en herre ville bestige trellkvinnene sine, hadde han full rett til det. Og det var jo ikke vanskelig å forstå at ... [trellkvinnen] utgjorde en sterk fristelse. ... Dessuten hadde ... [hun, husfruen] mye av skylden selv, det var hun svært oppmerksom på. ... Hun ville ikke ha flere barn, hun ville ikke spille terning med livet sitt mellom smerte og død mer. ... [I]nntil videre var det mest om å gjøre å vise ... [trellkvinnen] vennlighet, la henne forstå at hun ikke holdt på å få husfruen til sjalu fiende, noe mange trellkvinner hadde måttet lide mye for i gamle dager. ... [Hun] husket med et grunn en fortelling fra morens slekt, der en frue – hun hadde glemt hvem det var – hadde sørget for at en trellkvinne ble helstekt på spidd, og servert mannen hennes til kveldsmat. Det kurerer mannens brunst, ifølge historien.

Guillou er dikter, men han skal være rimelig lojal i sin skildring av tidsånden. Hendelsen er grotesk, men illustrerer en verden der en del av befolkningen er uten vanlige rettigheter. Gjengitt etter et privat brev fra 1700-tallets Karibien formidler Adam Hochschild i *Bury the Chains* en lignende historie:

One lady, who had a beautiful negro continually about her person, thought she saw some symptoms of tenderness in the eyes of her husband. ... She ordered one of her slaves to cut off the head of the unfortunate victim, which was instantly done. At dinner her husband said he felt no disposition to eat, to which his wife, with the air of a demon, replied, perhaps I can give you something that will excite your appetite; it has at least had the effect before. She rose and drew from a closet, the head of Coomba [slavinnen]. The husband ... left the house and sailed immediately for France.

Den konkrete historien behøver ikke være sann i den forstand at det levde en slavinne som het Coomba som ble myrdet på denne måten. Men den er nok mer enn sann i den forstand at den formidler bilder fra en virkelighet der mennesker kunne bli behandlet enda mer vilkårlig og nådeløst.

Er de fleste grenser borte, oppstår en absolutt frihet. Den kan brukes til mye. Slaveriets historie er en beretning om menneskesinnets yttergrenser - for begge parter.

Eiet av en annen

Det finnes ingen allment omforent definisjon av det å være slave. Grensene er ikke eksakte. Undertiden inkluderes livegenskapet der herren ikke hadde retten til å ta ens liv, men hvor ens frihet likevel var meget sterkt begrenset i form av stavnsbånd. Enkelte inkluderer også lønns-slaveri og andre former for økonomisk utbytting. Men da glir man lett over fra slaveriets til menneskehetens historie. Her behandles heller ikke de mange moderne slaveformer som trafficking og sex-slaveri. For så vidt kan dette anta meget brutale former, og er en nyttig påminnelse om at viljen til rå utnyttelse alltid er der. Prinsipielt er det imidlertid en viktig forskjell til det historiske slaveri. Moderne slavehandel er straffbart og stort sett fordømt. Det tradisjonelle slaveri var en lovlig - og selvfølgelig - del av sin kultur.

Vi fokuserer følgelig i det vesentlige på det tradisjonelle slavebegrep der en person er eiet av en annen og underlagt en annens tvang med hals- og hoderett (rett til å ta livet av en). Et menneske er en annen persons eiendom, en annens ting. I det klassiske slaveri setter ingen menneskeretter eller ansendighet grenser for det herren kan gjøre med slaven. Slaven er ikke-menneske - et rettsløst objekt.

Skader etter pisking

For moderne tenkning er det vanskelig å forstå. Men slaven var som den store hovedregel et eiendomsobjekt, og uten beskyttelse som levende vesen. Hvis eieren ønsket å ødelegge sin eiendom, var det hans sak. Å ta livet av en slave, var ikke drap, men heller uøkonomisk opptreden. Moderne lovgivning kan stille større krav til vern av dyr enn verdenskulturene gjennom årtusenene har fordret av slaveeiere.

Det er i dag trolig sterkere rettslige grenser for en bondes adgang til å mishandle dyr enn for en slaveeier i tidligere tider til å herje med sine slaver. Slaven var eiendom, og eiendomsretten til dels absolutt. Slavens absolutte underordning var en del av eierens like absolutte frihet til å gjøre med sin eiendom som han ville. I de aller fleste slavesamfunn har det vært like selvfølgelig som nå at en eier kan velge selv å ødelegge sine verdier. Og når en slave er eiendom, betyr det at eieren fritt kan drepe så mange slaver han tar seg råd til. Hva lønte seg, var spørsmålet: Å la slavene arbeide seg i hjel raskt, og så kjøpe nye – eller å ta litt bedre vare på dem så man ikke behøvde kjøpe erstatninger like hyppig? Hva ga best økonomi: Vedlikehold eller utskiftning?

I mange slavesamfunn hadde slavene ingen rettigheter. Men det kunne være visse grenser for hvilken mishandling de kunne utsettes for, jf parallellen til forbudene mot å mishandle dyr i vår tid.

I den strengeste forstand av ordet var det å være slave ikke å ha noen rettigheter.

Russlands livegenskap som ble opphevet i 1861 – samme år den amerikanske borgerkrig startet – innebar stavnsbånd. Den enkelte livegne var ikke personlig eiet av godsherren. Men han var bundet til den enkelte eiendom der han var født. Det dreiet seg følgelig om en høy grad av ufrihet. Russisk litteratur har mange vitnesbyrd om de til dels meget harde livsvilkår for de livegne. Men livegenskapet innebar ikke den samme absolutte hals- og hoderett som det tradisjonelle slaveri.

Et interessant vitnesbyrd om den menneskelige evnen til å splitte er den sterke støtte den russiske tsar Aleksander I i 1815 uttrykte til kampen kvekere og andre hadde ført mot britisk slavehandel. Å ta og selge slaver var ifølge tsaren en krenkelse av menneskenaturen (sitert hos Hochschild 2005 s 318) De mange millioner livegne i tsarens egen bakgård hadde visst intet å gjøre med dette. Selv om livegenskapet kunne være begrensende, brutalt og svært kummerlig, er det likevel en forskjell mellom et stavnsbånd med forbud mot å flytte og det å bli kidnappet fra sitt eget land og utsatt for en transport med kanskje 50 % sannsynlighet for å dø underveis.

Likhet – for hvem?

FNs menneskerettserklæring vedtatt 10 desember 1948 art 4 fastsetter:

No one shall be held in slavery or servitude; slavery and the slave trade shall be prohibited in all their forms

Forbudet mot slaver kan ut fra moderne tenkning forankres i likhetsprinsippet i FNs menneskerettserklæring artikkel 1.

All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.

I fortalen sies det at alle har rett til freedom from fear and want.

Det radikale i FNs menneskerettserklæring er ikke bestemmelsene om frihet og likhet. Her fulgte man en tradisjon fra opplysningstidens idealer og de banebrytende franske og amerikanske rettighetserklæringer. Skiftet i tenkning er at også f eks svarte inkluderes i rettighetstenkningen. Likheten gjelder ikke bare hvite mennesker, men alle mennesker. Det tok lang tid før det ble en selvfølgelig tolkning av de generelle formuleringene i de franske og amerikanske erklæringer.

For det moderne vestlige menneske er forbudet mot slaveri selvfølgelig. Men forgjengerne, f eks den franske revolusjons frihet, likhet og brorskap fra 1789 omfattet ikke slaver. I den franske Erklæringen om Menneskets og Borgernes rettigheter het det at "mennesker fødes og forblir fri". Men det viste seg raskt at dette ikke hadde noe å gjøre med de 675 000 slaver som under bokstavelig talt drepende forhold produserte verdifullt sukker i den franske delen av Karibien.

Den amerikanske uavhengighetserklæring fra 1776 og den senere Bill of Rights levnet heller ingen tvil for datidens mennesker. Det var hvite menn som hadde rett til frihet og eiendom. Adam Smith hadde så sent som 1763 uttalt at slaveriet så ut til å bli oppfattet som så selvfølgelig at det kunne komme til å vare evig: Slaveri "has been universal in the beginnings of society, and the love of dominion and authority over others will probably make it perpetual". Slaveriet var en selvfølgelighet,

og det var like opplagt at andre friheter og rettigheter måtte forstås med slaveriet som en innlysende begrensning.

I debatten på 1700-tallet og 1800-tallet om slaveri var det en klart uttalt motsetning mellom eiendomsrett og opphevelse av slaveri. Retten til eiendom, herunder slaver, var en menneske- og borgerrett. Den ubegrensede frihet for de ene, representerte for de andre underkastelse uten begrensning.

Jesus – ikke ett negativt ord om slaveri?

Lar man en tidslinje representere menneskenes historie, er det bare en liten del helt frem mot vår egen tid at slaveri har vært uvanlig. I det alt overveiende flertall av de samfunn som har etterlatt seg skriftlige kilder, var slaveriet selvfølgelig.

For de to store kulturer som formet vestlig sivilisasjon, de greske bysamfunn og romerriket, var slaveriet en like ukontroversiell samfunnsinstitusjon. To prominente historiske unntak fra den gjennomgående aksept av brutale hierarkier kan for øvrig være buddhismens og jainismens kamp mot kastesystemet.

Romerriket besto i over 1000 år. Det hadde alltid hatt slaver. Fra disse 1000 årene sier en del kilder at det ikke skal foreligge noe vitnesbyrd om at en romersk borger noen gang noe sted på noen måte reiste prinsipielle innvendinger mot slaveri. Stoikerne mente feks at man i behandlingen av slaver, som ellers, aldri skulle gå til ytterligheter. Men hovedbudskapet deres var at enhver, både slaven og eieren, måtte forholde seg til sin skjebne med ro. Romerne problematiserte ikke slaveriet, de praktiserte det.

Verken i de greske bystater eller romerriket finner man skriftlig kilder som vitner om at noen for alvor stilte spørsmålstegn ved slaveri som prinsipp.

Men Jesus var innbygger i romerriket, innvender man kanskje. Det skal ikke foreligge noen utsagn tilskrevet Jesus som setter grunnleggende spørsmål ved slaveriet som samfunnsinstitusjon. Ei heller finner man i andre bibelske skrifter utsagn som stiller seg grunnleggende kritisk til slaveriet, med mulig unntak for sitatene nedenfor fra Jobs bok.

For Bibelen var slaveriet like selvfølgelig som for det kulturelle miljø den var en del av. Mange av patriarkene var slaveeiere – en rolle det ikke uten videre er lett å forene med den rolle de ellers tildeles. Senere oversettelser, bl a Luthers, skal ha mildnet inntrykket av Bibelens selvfølgelige forhold til slaveri, ved å omtale en del av hovedpersonenes slaver med det greiere uttrykk "tjener".

Ved lesing av Det Nye Testamentet gjelder, som ved studiet av rettighetserklæringer fra det attende århundre, at det må skilles mellom den mening utsagnene kan ha for oss i dag, og det innhold datidens mennesker la inn i dem. Mange generelle påbud om å behandle andre likt kan nå brukes som argument mot slaveri. Tidligere kan det ha vært like selvfølgelig at likheten bare gjaldt dem som var inkludert, og at likheten ikke gjaldt alle sider ved en persons status.

3 Mosebok 25:39 – 25:46 er klar nok. Bibelen formaner at man skal behandle andre israelere godt hvis man er nødt til å ta dem som gjeldsslaver når de ikke kan gjøre opp for seg:

Når din bror blir fattig og selger seg til deg, skal du ikke la ham tjene hos deg som en trell tjener. Han skal være hos deg som en dagsarbeider eller innerst og tjene hos deg til jubelåret....

Som så mye annet i det Gamle Testamentet er ikke fortsettelsen like egnet til oppbyggelige søndagsprekener:

Men vil du få deg en trell eller trellkvinne, da skal du kjøpe dem av de hedningefolk som bor omkring eder, og likeledes blant barna av de innerster som bor hos eder som fremmed; blant dem og deres etterkommere, som bor hos dere og er født i deres land, kan dere kjøpe trelle eller trellkvinner, og de skal være deres eiendom, og dere kan etterlate dem som arv til deres barn etter dere, så de kan ha dem til eiendom; dere kan for all tid bruke dem som trelle. Men over deres brødre, Israels barn, skal du ikke herske med hardhet, bror over bror.

Jobs bok er det sted i Bibelen (og i annen litteratur fra oldtiden) der man kan finne antydte negative holdninger til slaveri. Jobs bok 31 kap vers 13-15 sier:

Har jeg krenket retten når jeg hadde sak med min trell eller trelkvinne, hva skal jeg da gjøre når Gud står opp som dommer, hva skal jeg gjøre når han gransker saken? Han som skapte meg i mors liv, har ikke han også skapt den andre? Er det ikke den samme Gud som har formet oss begge i mors liv?

I oldtidens litteratur kan det være mange moralske formaning om å behandle sine slaver rimelig. Men det falt øyensynlig

ingen inn at slaveriet som sådan skulle være moralsk forkastelig. Kanskje var det like fremmed for datidens mennesker å sette spørsmålstegn ved slaveri, som det for oss ville være å kritisere retten til å ha husdyr, eller til å ha bil. Mange mennesker er i dag skeptisk til forskjellige konsekvenser av privatbilisme. Men det er få som i fullt alvor mener at all privatbilisme bør forbys. Hvordan skulle man da komme frem? I tidligere tiders samfunn kan det ha fremstått som like absurd å gå mot slaveriet som institusjon. Hvem skulle da holde samfunnets hjul i gang?

I flere kulturer kunne slaver bli satt fri. I mange sammenhenger leser man at frisatte slaver selv holdt slaver. At man selv mislikte å være slave, innebar ikke vanligvis et prinsipielt standpunkt mot institusjonen.

Men farene var mange – selv for en frigitt slave. I hvert fall kunne en svart mann som var satt fri eller hadde kjøpt seg fri, så sent på 1700-tallet i de britiske kolonier igjen bli fanget og solgt til fangenskap. Det var en tid uten personnummer eller allmenngyldige identitetspapirer. Makten rådde og slaveri var for en neger en konstant mulighet.

Hvit slavehandel

Ofte forbindes slaver med svarte mennesker. Slavehandelen fra Afrika til Amerika hadde svarte ofre. Men historisk har det vært et utall hvite slaver: De greske bystater, Romerriket, Nordens treller, vikingernes handelsveier med slaver, Russlands livegne osv.

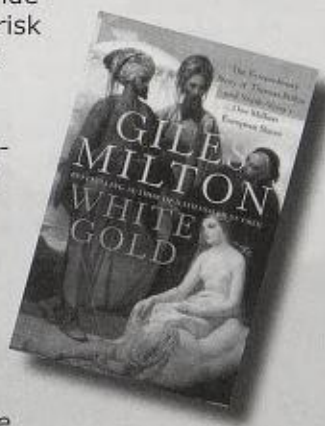
At arabere i Nord-Afrika på 1600- og 1700-tallet tok over en million hvite slaver, regnes likevel som et egenartet innslag i slaveriets historie. Her ble de tradisjonelle rollene på den tiden snudd.

I boken *White Gold* gir Giles Milton en malerisk beskrivelse av denne hvite slavehandelen. Slavene ble ofte fanget som ledd i sjørøveri og undertiden ved regelrette landhugg i Syd-England.

Den britiske kongemakten var til dels for svak til å sette en stopper for dette, og i lange perioder ikke tilstrekkelig interessert. I 1816 ble et endelig punktum satt gjennom et omfattende og ødeleggende flåteangrep på Algerie som da var et hovedsete for handelen.

I England var det stor indignasjon over arabernes oppførsel. Men dette skyldtes ikke at det dreiet seg om slaveri som sådan, men at det var hvite og kristne slaver som ble tatt av muslimske herrer. Forholdene de hvite slavene arbeidet under var til dels groteske og er godt skildret i enkelte øyevitneberetninger fra enkelte få heldige som overlevet. Men forholdene i de jordhull nye fanger ble samlet inn i, var neppe verre enn det afrikanske slaver ble utsatt for i de hvites slaveskip under overfarten til Amerika.

Riktignok var det en viss forskjell ved at de muslimske slaveeiere gjorde et stort poeng av at deres fanger var kristne vantro. Tortur var utbredt for å fremtvinge konvertering til islam. Slavehandelen mellom Afrika og Amerika kan ikke ses som et slikt religiøst

korstog. Men slaveriet i kolonniene i Amerika ble til dels forsøkt gitt en kristen legitimering ved at slavene etter hvert kunne omvendes til Jesus. Men det klare motiv var økonomisk. Uansett om slaveriet var hvitt eller svart. Det tankevekkende er dets iskalde selvfølgelighet.

Kulturelle, ikke genetiske, barrierer

Det interessante spørsmål blir: Disse menneskene, både eierne og slavene, var genetisk som oss. Hvordan kunne slavehold være så selvfølgelig?

Et svar må være at det ikke er noe i menneskets iboende egenskaper som hindrer absolutte hierarkiske forhold. Mennesket fødes ikke inn i verden med et genetisk utgangspunkt som tilsier likebehandling og respekt for alle andre individer av menneskearten.

Slavehandel ble i 1807 forbudt av britene. Det hindret ikke de sovjetiske kommunister eller de tyske nazister på rekordtid i å innføre noe av det mest omfattende og dødelige slaveri verden har sett. Hvordan kunne det skje, spør vi. En forklaring er den historien viser: Det er menneskets kultur, ikke dets natur, som kan motvirke ekstremt misbruk av andre individer av samme art. Brytes de kulturelle barrierer ned, f.eks. gjennom undertrykkende og polariserende ideologier som kommunisme og nazisme, kan veien til slaveriets utstøtende mekanismer være kort. Det er bare 70 år siden de nazistiske slavedrivere ble stoppet. Nedtrappingen av sovjetkommunistenes Gulag begynte først ved Stalins død i 1953. De som måtte mene at historien går fremover, må ta høyde for at det ikke er genetikken, ikke mennesket som naturvesen, som forandrer seg i positiv retning. Det er eventuelt kulturen. Reverseres den utviklingen, kan menneskesinnet gi rom for adferd som ut fra visse kulturelle idealer er fremmed og frastøtende. Ut fra andre kulturer kan oppførselen være naturlig, og det som gjennom tidene har vært mest vanlig.

Å undre seg over hvordan Stalins og Hitlers slaveleire var mulig, er et historieløst spørsmål.

Når man ser hvordan slaveriet har vært der som en nærmest konstant del av menneskenes historie, kan man også undres over romantiseringen av mennesket i naturtilstanden. Hva er naturlig, og hva er kultivering: Slaveriets brutalitet eller menneskerettens begrensninger for udyret i oss?

Teknisk død

Ordet slave stammer fra det latinske servus (jfr. serf, servant), som betyr en spart person. Krigsfanger var rent teknisk tapt i slag og kunne behandles som personer som var døde. Seierherrene kunne betrakte dem som sin eiendom på linje med andre ting eller dyr. Slavene var teknisk sett døde. Å snakke om deres rettigheter ville

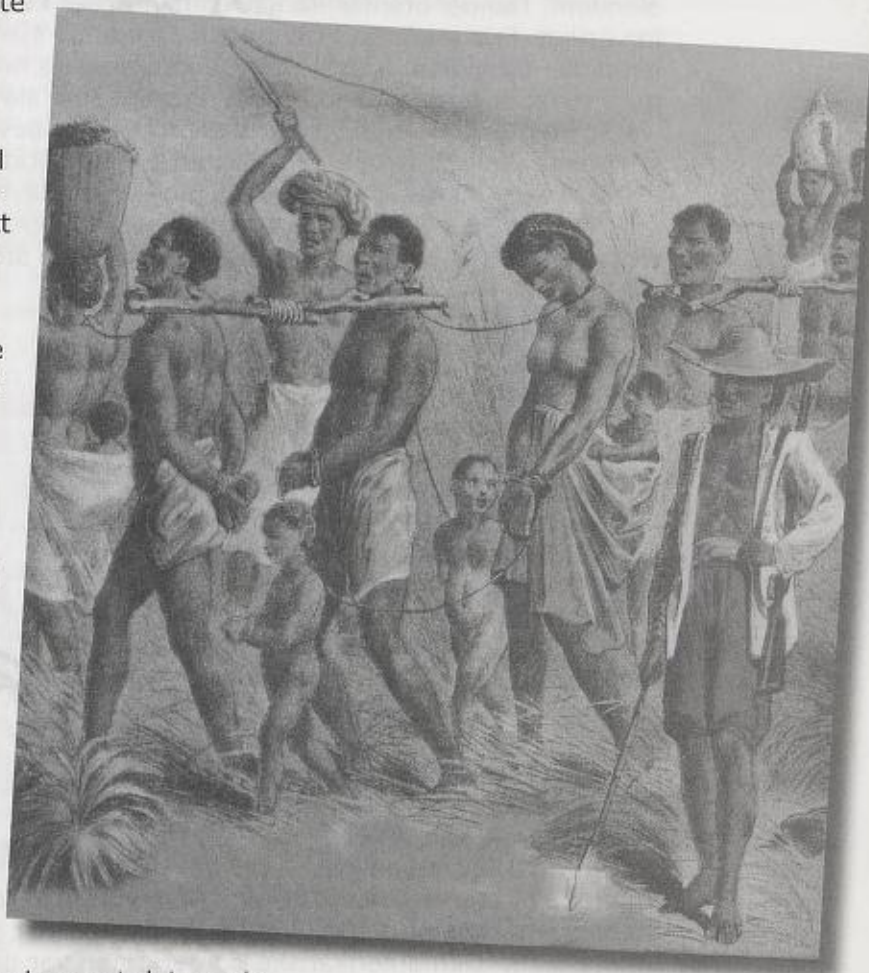
dermed være like meningsfullt som å tale om rettighetene til lik. Å tale om menneskeretter ville være en contradiction in terms. Slavene var ikke mennesker. De var levende døde.

Om en herre drepte sin slave, endret det ikke utgangspunktet: Slaven var allerede død. Hun hadde livet til låns med en ensidig oppsigelsesrett for eieren. Slaver var uten rettigheter. Ville en eier behandle sine slaver så dårlig at de døde, var det hans sak.

Enkelte anslag sier at slavene utgjorde omtrent en tredel av den totale befolkning i Romerriket. Slaveriet som samfunnsinstitusjon hadde stor utbredelse. Slavenes status og levevilkår varierte. De var svært avhengig av eieren som sto fritt. Som i

Athen skal gruvene ha vært det verste sted for en slave: Farlig, skittent og fysisk nedbrytende. Antikkens miner skal over alt ha vært utsatte arbeidsplasser der man om mulig plasserte slaver og straffedømte. De romerske slaver skal også ha lidd mye hvis de ble brukt som mannskap på galeier.

Etter romerretten kunne man bli slave på flere måter. Krigsfanger kunne tas som slaver. Det gjaldet ikke bare fiendens soldater, men også sivilbefolkningen. En romersk general skal på én dag ha erobret flere byer som ga nær 150 000 slaver. Barn av slaver ble slaver. Barn født av en slave og en fri mann ble slaver – slik var systemet også i de amerikanske sydstatene: Thomas Jeffersons barn med en av sine slavekvinner ble slave. Uønskede barn kunne bli solgt som slaver eller satt ut, og så eventuelt bli behandlet som slaver av noen som fant dem og lot dem leve. I en viss

forstand dreiet barn som var satt ut for å dø, seg også om sparte personer eller levende døde. De som fant dem og tok vare på dem, kunne ut fra datidens perspektiv naturlig betrakte barna som sin eiendom. Handel utenfor Romerrikets grenser kunne føre slaver inn i riket. Frie mennesker kunne bli fanget av sjørøvere eller banditter og gjort til slaver. Å reise kunne være farlig. Plutselig ble man snappet opp av noen røvere og solgt som slave.

Romersk mentalitet var ekstremt statusbevisst. Slaveri var ikke basert på rase eller etnisitet, men på status. Falt man tilstrekkelig i status, kunne enhver borger bli slave. Siden slaveriet ikke var basert på medfødte eller biologiske egenskaper, kunne slaven også gjennom sin eiers beslutning skifte status til fritt menneske.

"no rights that the white man was bound to respect"

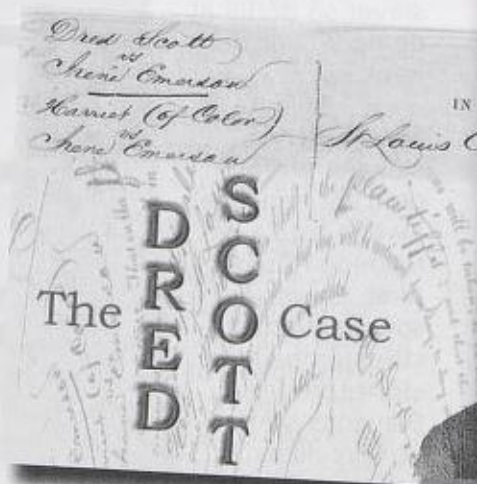
Dred Scott-saken fra 1857 regnes som den mest uheldige dom amerikansk høyesterett noen gang har avsagt. Saken er svært teknisk-juridisk, men kan oppsummeres i en grov kortform. Slaven Dred Scott kommer til en ikke-slavestat med sin herre. Han hevder at han dermed er fri siden slaveriet ikke er anerkjent i staten. Høyesterett sier nei. Dred Scott tapte saken, men vant en form for historisk uøddelighet.

Mange kontroverser om slaveri fra 1800-tallets USA kunne få et sterkt juridisk tilsnitt. Den amerikanske statsforfatning gjør mange bitre politiske kamper til juridiske stridigheter. Den amerikanske borgerkrigen var det dramatiske eksempel på at denne rammen ble sprengt, men senere års right to life- og abortdebatter, presidentvalg og civil rights viser hvor mange av USAs intense motsetninger som henvises til et juridisk oppgjør.

Slavene var varer eller ting underlagt eiendomsrett. I noen stater var slaveri tillatt, i andre forbudt. Områder som ennå ikke var selvstendige stater, territorier, kom i en mellomstilling.

Dred Scott var opprinnelig slave i Missouri – en slavestat. Hans eier hadde en tid tatt ham med til Wisconsin som var et fritt territorium, dvs et der slaveri var forbudt. Deretter ble Dred Scott tatt med tilbake til Missouri.

Med hjelp av advokater som var motstandere av slaveri, gikk Dred Scott til sak for å bli kjent fri. Påstanden var at hans opphold i det frie territorium Wisconsin hadde gjort Dred Scott

til en fri mann. Denne status som fri mann måtte respekteres når han vendte tilbake til Missouri, mente Dred Scott.

Saken er mer komplisert og mer prinsipiell enn som så. Dred Scott tapte. Syv dommere fastslo at han fortsatt var slave. To dommere dissenterte.

Hver av de ni dommerne som deltok i Dred Scott-saken, skrev sitt eget votum. Oftest sitert er høysterettsjustitiarius Roger B Taney. Han skrev sitt navn inn i amerikanske juristers historie på en måte få i dag ville misunne ham - med de kanskje mest siterte ord fra den amerikanske høyesteretts over to hundre år lange historie. Da Taney i sin tid ble utnevnt til høysterettsdommer og justitiarius var han sikkert opptatt av å bli kjent - også for ettertiden. Det ble han.

Taney var selv, som flere av de øvrige dommere i flertallet i Dred Scott-saken, slaveeier. Dette gjorde ham ikke inhabil. Slaveriet var en selvfølgelig del av systemet til det. Inhabilitetsinnsigelser vil heller ikke ramme en norsk høysterettsdommer som er boligeier og skal dømme i en sak om boligbeskatning. Skulle dommere måtte tre til side på et slikt grunnlag når sakens tema potensielt berører en meget stor del av befolkningen, ville det ikke bli mange tilbake. Å være boligeier i dag representerer ikke en særinteresse, like lite som Taney's status som slaveeier satte ham i en særstilling.

Men ut fra de formuleringer Taney benyttet, kan det være nærliggende å tenke at hans egen bakgrunn har fått ham til å se slaveri ut fra fastlåste negative holdninger. Hans formuleringer om Dred Scott viser at de dører Harriett Stowe hamret på med Onkel Toms hytte publisert i 1851, hos mange slett ikke var åpne. Med sin famøse formulering slo høysterettsjustitiarius Taney fast at svarte slaver lik Dred Scott var

beings of an inferior order ... [with] no rights that the white man was bound to respect

Dette var amerikansk høysterett (ikke nazi-Tyskland) for bare 150 år siden. Det minner om jus fra sagatiden. USA var på den tiden en av verdens mer kulturelt utviklede nasjoner. Harvard University hadde blitt grunnlagt over 200 år før - i 1636. Yale University ble etablert i 1701. Slaveriet var ikke et fenomen fra Det Ville Vesten. Det var en integrert del av den verden velutdannede og i egne øyne høyst kultiverte mennesker som Taney tok som en selvfølge.

Moral vs jus

Som slaveeier kjente Taney til den virkelighet hans ord beskrev, og kunne skape for forsvarsløse slaver. Hans ord ga ingen rettferdighet og ingen beskyttelse for de elendige som umiddelbart ble rammet av dem. På et vis har Taney's kompromissløse, nesten

uhyggelig kalde formuleringer, fire år før borgerkrigen, noe sannsigerisk eller dommedagsaktig ved seg. De viser at konflikt var unngåelig.

Taneys meddommere i flertallet håpet at Dred Scott - avgjørelsen skulle få slutt på agitasjonen mot slaveri. Det gikk motsatt. Dommen ble ansett som så urimelig at den økte motstanden mot slaveriet. I nordstatene styrket Dred Scotts tapte sak det republikanske partiet som etter hvert var villig til å ta et oppgjør med hele systemet.

For vår egen reguleringsivrige verden, vitner Taneys ord også om at ikke all jus er god jus. Ikke alle lovbestemmelser skal eller bør respekteres uansett hvilke lovlige prosedyrer man har fulgt for å vedta dem. Den som hjalp slaver med å flykte, handlet ulovlig og kriminelt, men ikke galt.

Ut fra det som skrives om Taneys dommerprofil og flere av hans øvrige avgjørelser, kan det for dagens mennesker være en utfordrende oppgave å skulle like Taney. Men av og til er det en form for rettferdighet i verden. I historiens øyne har taper- og vinnerrollene skiftet. Taneys patetiske, men pregnante ord er av de mest siterte fra amerikansk høyesterett. Når Taney i ettertiden har blitt husket, er det ikke minst ut fra ordene: *No rights that the white man was bound to respect*. Sjelden har noen så pregnant uttrykt sin egen selvfornøyde blindhet. Formuleringene forteller i klare ordelag hva kampen om slaveriet dreiet seg om, og hvordan slaveeierne kunne rettferdiggjøre sitt system.

Ingen rettigheter – ingen grenser

Slaven var Den Andre - ingen rettigheter, intet som kunne innskrenke den hvite eiers rett til å gjøre det han ønsket eller lystet.

En slavekvinne som tiltrakk seg behovet for seksuelt utslipp hos en slaveeier, hadde ingen juridiske rettigheter. Taneys ord innebærer at en slaveeier hadde ubegrenset rett til å bruke sine slaver til å tilfredstille de behov han måtte ha - de være seg økonomiske, seksuelle eller sadistiske.

En slave som forbrøt seg, typisk ved å rømme, kunne straffes. I visse tilfeller sto samfunnet for straffen. I Karibien på 1700-tallet var da regelen at eieren fikk erstatning. Når samfunnet ville statuere et eksempel med å henrette slaveeierens rømte slave, skulle kostnaden ved denne allmennprevensjonen bæres av alle.

Straffene kunne være grusomme. På 1700-tallet kunne slaver som hadde drept hvite bli brent. Brenning av kjettere var en grusom straff. Men for den som står på toppen av et stort bål, skal tapet

Ulike former for slavetortur

av bevissthet og deretter døden komme relativt raskt. I det harde miljøet blant slaveeiere på sukkerplantasjene i Karibien fant man at hardere lut var nødvendig. Dømte slaver kunne bli brent i betydningen stekt langsomt. – Men grusom opptreden kan ha uventede virkninger. En ung mann kom tilbake fra Karibien – som rasende og fremtredende slaverimotstander for resten av livet etter å ha bivånet en slik grotesk avstraffelse.

Da Storbritannia opphevet slaveriet ved et vedtak i 1834 som ble iverksatt fire år senere, i 1838, ble det utbetalt erstatning. (Det var slavehandelen, ikke selve slaveholdet, som var forbudt fra 1807.) Erstatningssummen var meget betydelig og er anslått til 40 % av det daværende britiske statsbudsjettet for ett år, eller ca NOK 30 milliarder etter dagens pengeverdi. Dette var en del av et kompromiss for å få opphevelsesvedtaket gjennom Parlamentet der det både i Underhuset og Overhuset var godt med slaveeiere.

Ingen stilte spørsmålstegn ved hvem erstatningen skulle betales til. Slavene hadde fått ødelagt store deler av sitt liv. Men slavene mistet ingenting da slaveriet ble opphevet. De hadde vært ting uten rettigheter. Slavene hadde som utgangspunkt ingenting etter datidens jus. Slavene fikk rettigheter gjennom opphevelsesvedtaket. Slaveeierne mistet en del av sine. Det var slaveeierne som måtte gi slipp på sin eiendom, slavene. Det var naturligvis slaveeierne som måtte ha erstatning.

Allerede i 1794 hadde Frankrike som del av Den franske revolusjon frigjort alle slaver innenfor sitt imperium. Men langt på vei var det slavene i det franske St Dominique – det senere Haiti – som hadde frigjort seg selv gjennom et omfattende opprør.

Å oppheve slaveriet var et økonomisk løft for britene. Storbritannia var verdens største slavehandelsnasjon. Sukkeret fra Karibien ytte vesentlige bidrag til landets velstand. Det har vært estimert at britene tapte 1,8 % av sitt årlige nasjonalprodukt over mer enn et halvt århundre gjennom sine vedtak om å oppheve først slavehandel og så slaveri.

At et stort antall briter likevel mobiliserte så sterkt mot slaveriet, skyldes antagelig mange forhold. En årsak kan være at en del briter i noen grad identifiserte seg med slavenes situasjon. Den britiske marine benyttet i stor utstrekning shanghaiing for å rekruttere nye sjøfolk. På det meste kunne det være 140 000 mann i marinen. Fra en tredel til en halvpart av disse var kidnappet ved ren maktbruk for å tjenestegjøre i mange år under harde forhold utsatt for alle mulige slags farer, sykdom og utstrakt bruk av pisking ved brudd på de strenge reglene. Det er historier om brudgommer som ble revet bort i kirken foran øynene til en forskrekket brud. Tidvis fant det sted omfattende opptøyer

\$20 REWARD.

Ranaway from the Subscriber, on the **22nd** December last, his negro man **MARTIN**, aged about **23** years. He has a pleasing countenance, round face, is quick spoken, and can tell a very plausible story; he is a shining black, stout built, with large limbs, short fingers, and small feet; the toe next to his great toe has been mashed off.

The above reward will be paid on his delivery to me, or at any **Jail** in **North Carolina**.

JAMES R. WOOD.

Wadesboro', Feb. 5, 1844.

i protest mot de vilkårlige kidnappingene. Den britiske marine drev en form for spesialisert slaveri som kan ha bidratt til en generell uvilje mot hele slavesystemet.

Tror man på at verden går fremover, må opphevelsen av slaveriet være den beste trøst: Det innebar en dramatisk endring av menneskehetens historie da Det britiske imperiet, tidenes største slavehandelsnasjon, fra 1807 forbød slavetransport fra Afrika, og 30 år senere gjorde alle slaver fri.

Erkebiskop som overordnet slaveeier

Hvor selvfølgelig slaveriet har vært selv i moderne tid, kan illustreres med den britisk eide sukkerplantasjen Codrington i Karibien på 1700-tallet. Forholdene ute på sukkermarkene var så brutale at slaverne systematisk ble arbeidet i hjel. Det var et stadig behov for nye slaver. Flertallet av dem som utførte det hardeste arbeidet på markene, var faktisk kvinner. De mannlige slaver hadde ofte ferdigheter som håndverkere eller som gjorde at de ikke ble brukt til det utmattende, men ufaglærte innhøstningsarbeidet. Studier av befolkningsutviklingen viser at over halvparten av kvinnene kan ha mistet sin fertilitet gjennom slitet på det som var Karibiens dødsmarker.

De harde forholdene for slaverne i Karibien kan illustreres ved enkle demografiske fakta. Da slaveriet tok endelig slutt i USA i 1865 med nordstatenes seier i borgerkrigen, hadde 400 000 – 700 000 importerte slaver vokst til en befolkning på fire millioner. På de britiske vestindiske øyer, hadde en total import på to millioner slaver, etterlatt seg en overlevende befolkning på 670 000. Onkel Tom hadde det ille; men for andre var det enda verre.

Hvem eide så Codrington, en av de plantasjene der mennesker systematisk ble presset inn i døden av hensyn til eiernes fortjeneste? Det talende svaret er: The Church of England ved dens misjonsavdeling. Slaveriet finansierte misjonsarbeidet. I styret satt Erkebiskopen av Canterbury. I 1760 uttrykte erkebiskopen i et brev en viss uro over de høye dødstallene på kirkens plantasje. Han avsluttet sitt skriv: "But we must take things as they are at present." (Hochschild 2005 s 67-68).

Man kan igjen forarges – denne gangen over kirkens unnfalighet. Eller man kan bli mer ettertenksom: Slaveri er ikke fremmed for menneskets natur.

Hvem bryr seg om hvaler?

Faren med å skrive om fortiden, er at man ikke kommer tilstrekkelig nært sine egne dilemmaer. Som moderne vestlige mennesker er vi så mot slaveri at vi sovner av å si det.

Men man kan smake på temaet fra mer aktuelle synsvinkler. For slaveriet var det en absolutt forutsetning at de

slaveeieende klasser spaltet av sin sensitivitet. Ens empatiske evner måtte blokkeres i forhold til de svarte. Taneys virkelighetsopplevelse av "beings of an inferior order" var en nødvendig insensitivisering, en psykologisk rasjonale som gjorde slaveriets grusomhet uproblematisk.

Foreta et tankeeksperiment. En del mennesker er mot hvalfangst. Disse motstanderne av hvalfangst kan hevde at hvaler har intelligens, er sensitive og er vesener som føler på sin måte.

Deler man et slikt perspektiv, kan hvalfangst bli mer problematisk enn offisiell norsk politikk tilsier. Tidligere tiders hvalfangst der hvalene bokstavelig talt ble seigpinet i hjel, er malerisk beskrevet av Herman Melville i Moby Dick. Nå kan jaktmetodene fremstå som bestialske. Også med mindre brutale fangstformer må hvalsteken smake bedre hvis man ikke tenker den tanke at matbiten representerte døden for vesener med en relativt høy form for bevissthet og intelligens.

Velger man det motsatte perspektiv, forsvinner problemet: Hvalene er ikke som oss. De er dyr, eller heller ting i den forstand at de ikke har bevissthet. For hvalfangsttilhengere kan det under tiden virke som om det å drepe dem ikke er mer problematisk enn å hugge ned et tre.

Ens forhold til dyrs rettigheter mer generelt kan være avhengig av hvordan man ser på dyr. Er de "det andre", bevissthetsløse ting, eller er de følende vesener med en eller annen form for bevissthet? Svaret kan gi konklusjonen på hvordan man vurderer jakt: Harmløs lek, naturnærhet eller utløp for aggressive drifter, eller umoralsk lek på andre levende veseners bekostning.

Poenget her er ikke å ta stilling til hvalfangst eller jakt, men å vise at ens utgangspunkt kan bestemme ens svar. Det kan være psykologisk vanskeligere å ha slaver som jobber til de stuper hvis man ser på dem som medmennesker. En god konsentrasjonsleirvokter måtte betrakte fangene som klassefiender eller undermennesker. Når SS-soldater var forbudt å ta seg til rette seksuelt blant kvinnelige fanger (som en del selvfølgelig gjorde uansett), var det i hvert fall ikke av hensyn til jødinnes integritet. Og for mange kvinner må valget mellom et snarlig gasskammer eller noen minutters ubedt inntrengen i underlivet, ha vært lett. Frykten hos SS-vaktenes overordnede var vel heller at det seksuelle møte kunne gi en opplevelse av menneskelig likeverd som ville true det verdensbilde konsentrasjonsleirenes galskap bygget på.

Men man kan leke med tanken. For tidligere tiders mennesker må det moderne syn på slaveri fortone seg absurd. Slaveriet var en del av deres verdensorden. For antikkens mennesker å se for seg en verden uten slaver, kunne ha representert et like stort tankesprang som for oss å forestille seg at dyr skulle behandles som levende vesener, mer lik mennesker med bevissthet enn planter uten. Poenget her er ikke å argumentere for dyrs rettigheter, men å vise til en analogi som tydeliggjør hvor forskjellige ens selvfølgelige verdensbilder kan være.

Levende døde – anno 2005

En definisjon av slaveri kunne være et liv uten håp.

Av de land man har pålitelige data for, har USA i dag det høyeste antall innsatte i fengsel per innbygger. Over 2,1 million mennesker sitter i amerikanske fengsler, eller ca 0,7 prosent. Det er flere enn i Kina og Russland (men ikke flere enn i Stalins Sovjet).

Over 132 000 av fangene i amerikanske fengsler sitter inne på livstid. Svært mange av disse kommer til å dø i fengsel. I minst 22 av USA's stater løslates praktisk talt ikke livstidsfanger.

Omtrent 9 700 av de livstidsinnsatte soner straffer for forbrytelser begått før de ble myndige, dvs før de ble 18 år. For i hvert fall en femdel av disse er benådning eller prøveløslatelse utelukket.

Det kan dreie seg om 50-60 år i fengsel.

USA skiller seg dramatisk fra andre land i illeggelse av denne drastiske form for fengselsstraff – innelåsning for alltid. Bare tre andre land skal ha fanger med livstidsstraffer for forhold begått som tenåringer (Israel – syv fanger, Sør-Afrika fire og Tanzania én).

New York Times har i artikler i oktober 2005 fokusert på disse forholdene (tallene ovenfor er stort sett hentet derfra).

En av grunnene til de mange livstidsstraffer uten mulighet for benådning har vært at de fremstår som alternativer til dødsstraff for særlig grove forbrytelser.

De intervjuede innsatte betoner at livstidsstraff uten mulighet for benådning er et liv helt uten håp. Det er ingenting å se frem til – bare en uendelig kjedsomhet. "This is slavery."

Flere er kritiske til systemet, men uten gjennomslagskraft. En fengselsdirektør sier at man ikke skal ta ethvert håp fra et menneske. "Et fengsel skal være et sted for rovdyr, ikke for døende eldre menn."

Flere av de unge innsatte motsetter seg at deres dødsstraffer gjøres om til livstidsstraff uten benådning. Som dødsdømte får de mer hjelp til å få opp sine saker på nytt med en fornyet vurdering av om de er dømt på feil grunnlag. De livstidsinnsatte glemmes bare – av menneskerettsorganisasjoner, av alle. Derfor er rulett med døden å foretrekke, sier enkelte.

Det dreier seg om grove forbrytelser: Gjengdrap, leiemord osv. Men amerikansk justis er så mangt for den som ikke heter O J Simpson og har millioner av dollar til å bruke på et dream team av forsvarere. Det er for mange beretninger om forfyllede og svake offentlig oppnevnte forsvarsadvokater som har gitt dårlige råd. Flere av de som sitter inne, utførte ikke selv det aktuelle mord, men ble ansett delaktige.

Fengselsstraff fra man er 16-17 år til man er 70-80 år, er en tidshorisont uten ende. Det er på mange måter en de facto

dødsstraff gjennom seigpine.

Det amerikanske fengselsvesen er ikke slaveri. Men det er effektivt. Å rømme fra fengsel i det moderne elektroniske USA kan man stort sett glemme.

Likheten med slaveriet er at man tar fra et menneske håpet. Det er ikke den samme fysiske brutalitet, men den psykologiske effekt er kanskje ikke mindre dramatisk.

Et så inngripende og omfattende fengselsvesen som det amerikanske forutsetter en insensitivitet hos de ansvarlige. Det fordrer en egen type avstengthet ikke å tillate nye høringer etter f eks 20-30 års soning, eller i det minste la 70-åringene få dø utenfor murene hvis de selv ønsker det og ikke lenger kan anses farlige.

Høyesterettsjustitiarius Taney var svært sikker på at han hadde rett i sin opprettholdelse av slaveriet. Et flertall blant amerikanske politikere og velgere vil ha et så brutalt fengselsvesen. De er kanskje ikke mindre forvisset om det riktige i å la så mange mennesker bli satt utenfor det vanlige menneskelige fellesskap for alltid.

For at de amerikanske livstidsstraffer ikke skal kjennes problematisk, bør man være svært sikker på at en selv, eller ens barn, aldri kunne gjøre virkelig alvorlige feilgrep som tenåring. Det gjelder de andre, og disse andre kan sitte der uten at det vedkommer oss.

Den empatiske utfordring

Menneskets psykologi har så lett for å skyve ubehagelige scenarier vekk.

Men menneskenaturens trang til asymmetriske relasjoner, til å utnytte og dominere andre, er et ugjendrivelig historisk faktum. Å tro at man kan gjøre seg ferdig med den gjennom menneskerettserklæringer, er like realistisk som å forby seksualdriften. Slaveriets psykologi, trangen til å undertrykke – både seg selv og andre – vil antagelig alltid være der som del av ethvert menneskes sinn – og utfordring. Kampen for sivilisasjon og medmenneskelighet er ikke over ved at man en gang på et papir skrev ned noen menneskeretter.

Moderne teknologi har gjort potensialet for undertrykkelse mer skrekkinngydende. Internett omtales ofte som demokratiserende. Men tenk tanken om det diktatur som skulle få et absolutt herredømme. Det ville ikke være lett å unnsnippe herskernes øyne og ører i en verden der Google snart kan se alt, med biogenetisk identifisering og mulighet for elektroniske identifikasjonsbrikker transplantert under huden.

Selvfølgelig er ikke meditasjon alene et svar på denne betydelige utfordringen. Å tro noe slikt, ville være historieløst. Slaveri har vært utbredt over alt, også i kulturer som har viet tid til meditasjon og introspeksjon. Der er ingen garantier.

Men en viktig side ved kampen mot slaveri og undertrykkelse er menneskets empatiske potensiale. Meditasjon, kommunikasjon og refleksjon kan bidra til å utvikle dette. Kultivering av menneskets innlevende evner kan hjelpe til motvekt mot individets mer primitive, narcissistiske og undertrykkende tendenser. Det vil ikke uten videre utgjøre en avgjørende forskjell, men kan bidra i en riktig retning.

En liten forskjell er også viktig. Slaveri og undertrykkelse må aldri bli et rent politisk spørsmål. Til det er det alt for meget en del av de impulser ethvert menneske kan ha i seg. Det er alles utfordring, ikke bare politikernes.

Fra snill slave

til brunsten opprører

- Onkel Toms hytte og Sacred Hunger

Sinne og opprør har vært del av slaveriets historie. De førte bare sjelden frem. Makten var for ulikt fordelt.

For at slaveriet skulle bli opphevet, måtte slaven gå fra å være ting til å bli menneske. Med *Onkel Toms Hytte* bidro Harriet Beecher Stowe til dette skiftet. Enhver kan leve seg inn i den separasjonsangst hun skildrer så levende. Fra nyere tid har Booker pris-vinneren Barry Unsworth beskrevet slaveriet like gjenkjennelig – som det liv som ble borte.

Liten kvinne - stor krig

Harriet Beecher Stowe

Harriet Beecher Stowe, forfatterinnen som skrev Onkel Toms Hytte, møtte en gang under den amerikanske borgerkrig (1861-1865) president Abraham Lincoln. Stowe var liten av vekst, mens Lincoln som kjent var meget lang og tynn. En velkjent historie, som kan være en anekdote, forteller at Lincoln møtte Stowe med ordene: "Så, du er den lille kvinnen som startet denne store krigen!"

Stowe ga ut Onkel Toms Hytte som en føljetong i tidsskriftet National Era i 1851-1852, 10 år før borgerkrigen som brøt ut i 1861 og varte i fire blodige år frem til 1865. Onkel Toms Hytte kom som bok i 1852.

Stowes verk var en enorm salgssuksess. Bare første året solgte den 300 000 eksem-

plarer. Den er blitt en absolutt klassiker og skal i totalt salg visstnok bare være slått av Bibelen. Slaveriet var allerede kontroversielt. Stowes bok ble en emosjonell brannfakkell i den allerede intense og bitre debatten.

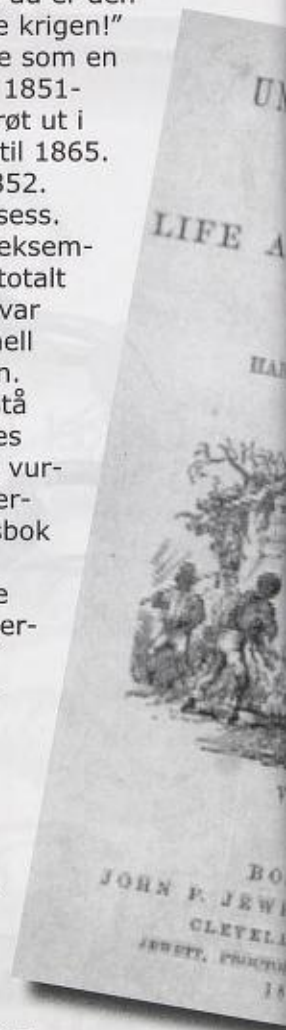
I dag kan det kanskje være vanskelig å forstå den historiske betydning av Stowes bok. Den regnes ikke som viktig for samtidens litterære brytninger, vurderes av en del som melodramatisk og religiøst overspent, og brukes ofte mer som barne- og ungdomsbok enn som lesing for voksne.

Nå slår Onkel Toms Hytte kanskje inn åpne dører. Slik var det ikke da boken ble skrevet. Borgerkrigen krevet livene til over 620 000 soldater før Stowes avstandtagen til slaveri var etablert amerikansk politikk.

Fra slave til menneske

Essensen i Onkel Toms Hytte som et innlegg i slaveridebatten kan formuleres i få ord: Stowe ga slaveriet et menneskelig ansikt. Toms siste brutale eier, bomullsplantasjeeieren Simon Legree, slo Tom i hjel i sinne. For Legree var slaven Onkel Tom ut fra det tradisjonelle syn en ting, hans eiendom. Onkel Tom var en slave eieren Legree kunne behandle slik han ville. For leseren ble Onkel Tom et menneske.

For et stort amerikansk publikum gjorde Stowe slaveriets brutalitet til en smerte man selv kunne kjenne på i sitt eget indre. Leseren identifiserte seg med Tom og med de andre slavene. Deres lidelse ble ens egen. Denne empatien var den dynamitten den lille, men intenst engasjerte damen antente.

Onkel Tom som Jesus

Stowe stimulerte ikke bare til stille empati. Hennes litterære virkemidler var til dels melodramatiske. Moderne lesere fanges neppe like lett av Stowes åpenbare lignelser mellom Toms død og Kristi lidelser. Her mangler lite, verken vasking av sår eller de to forbryterne på Golgata:

- *Jeg er rede til å dø, massa.*

- *Jeg skal la deg piske til døde.*

- *Det må massa ikke gjøre. Jeg ber ikke for mitt eget liv, men for massa selv. Det ville være en synd som kom til å gjøre Deres sjel ulykkelig til evig tid.*

Da var det som den onde selv var fart i Legree.

- *Trekk av ham klærne! skrek han.*

Det som nå skjedde med Tom, lar seg ikke fortelle.

- *Bare slå, slå, slå! ropte Legree. - Hver dråpe blod skal piskes ut av kroppen på ham.*

Tom åpnet øynene: - Gud tilgi dere denne synd.

Men Tom var ikke død. Da Legree var gått, slo han øynene opp og så på de to slavedriverne.

- *Det var massa som tvang oss til å slå, sa Sambo. Han stirret skamfull mot jorden.*

- *Tom, sa den andre, - vi er noen uslinger.*

- *Jeg tilgir dere alt - for Jesu skyld.*

Gråtende vasket de sårene hans og fikk lagt ham på et kaldt laken, som lindret smertene hans litt.

...

- *Stakkars brødre, sukket Tom. Han vendte øynene mot himmelen og bad: - Herre, gi meg disse to slavene.*

Og Gud hørte hans bønn.

Stowe spilte ikke fullt ut på Golgata. Oppstandelsen mangler.

Separasjonsangst

Stowe skrev i en tid da familieverdier sto særlig høyt. Et sentralt tema i boken er hvordan slaveriet kan ødelegge enhver familie ved å bryte den i stykker ved makt. Selges man som ting, hugges relasjonene over. For mange barn og foreldre fra Stowes samtid må Onkel Toms Hytte ha vært et emosjonelt sjokk: Hvordan ville det kjennes for meg om dette hadde

vært mitt barn - revet vekk fra meg? Og hvorledes ville det ha vært for barnet?

Allerede på åpningssidene planter Stowe leseren rett inn i den separasjonssmerte som må følge med et system der et individ gjøres til handelsvare. Hun ville vekke et raseri. Det er ikke vanskelig å forstå at det var hva hun gjorde. Dette er litteratur som rå emosjonell dynamitt:

Shelby tørket pannen med lommenørkleet. - Det faller meg virkelig tungt å selge Tom.

... , men han måtte gjøre det, for han skyldte ... penger.

...

- Jeg skal si Dem hvordan vi kan ordne handelen. Gi meg en gutt eller jentunge på kjøpet, så slår jeg til.

I det samme gikk døren opp, og en gutt på fire-fem år kom inn. Det var en pen liten fyr med svart krøllet hår og store, mørke øyne med smilehull i kinnene. Han var kledd i en bluse av stripet rødt og gult tøy, og så glad og fornøyd ut.

...

I det samme kom moren til gutten inn i stuen. Det var en slank og velbygd kvinne på noen og tyve år med store, svarte øyne og lange øyenvipper. Hun hadde hørt noe om handelen og var dødsens redd for at den lille gutten hennes skulle bli solgt.

...

Hva skal De med ham? Han er jo bare et barn?

- Det skal jeg si Dem, ... Jeg har en god venn som driver med å oppdrette slike småfyrer for å selge dem på markedet. Han ville kunne gjøre noe ut av en sånn som han der.

...

- Jeg vil nødig miste ham, ... og min kone ville ta seg svært nær av det om jeg solgte ham. For ikke å snakke om den stakkars moren hans! Hun ville bli rent fortvilt.

- Ja, moren, ja. Det tror jeg nok. Mødrene tar nå alltid slik på vei når en tar barna fra dem. Derfor skal en ikke rive barna ut av armene på dem, som mange gjør. Nei, en får være menneskekjærlig, det står alle parter seg best på.

... Send henne bort en ukes tid, og la meg komme i all stillhet og hente gutten. Hun vil vel likevel tute og bære seg litt når hun hører at gutten er borte, men når kona Deres bare er litt vennlig mot henne og forærer henne et par ringer eller noen andre smykker, så ...

Men det var nok ikke råd til å redde gutten. Han vred hendene og visste ikke hva han skulle gjøre.

De fleste barn og foreldre kan lett kjenne den separasjonsangsten disse scener vekker. Den berører grunnleggende frykter hos de fleste.

Eksplisiv indignasjonslitteratur

Stowes litterære virkemidler var enkle, men eksplosive. I USA i 1851 var Onkel Toms Hytte litterært sprengstoff, og forfatteren en til dels forhatt kvinne. Dette er ikke politisk korrekt litteratur for å vinne litterære priser. Det er indignasjonslitteratur som virket.

Med de famøse ordene til høyesterettsjustitiarius Taney i Dred Scott-saken fra 1857, kan man forstå at det kunne vekke sterke negative reaksjoner å lese Onkel Toms Hytte i slavevennlige kretser. Hvis en dommer som Taney hadde barn, kan man lett forestille seg hans reaksjoner hvis en ung datter skulle finne på å føle medlidenhet med de brutale familieseparasjoner Stowe skildrer så godt. I sydstatene kunne det være farlig bare å lese eller eie boken.

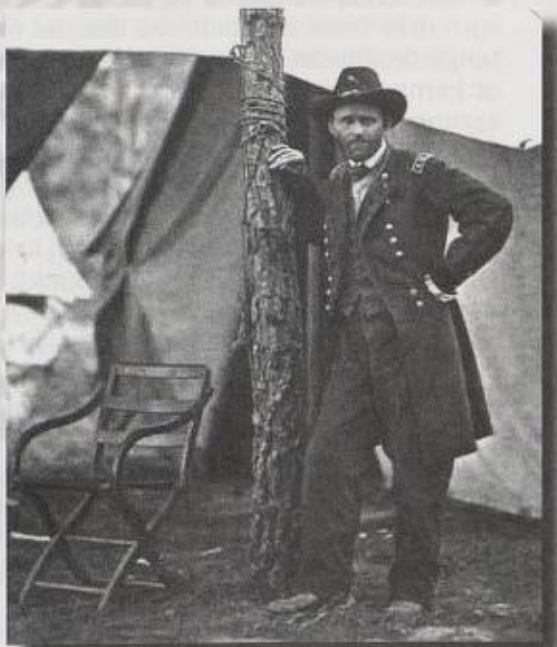
Slaveriet kan fungere med "beings of an inferior order". Den indre emosjonelle orden bryter sammen når slavene blir medmennesker som føler slik du og jeg og våre barn kunne gjøre hvis noen grep like brutalt inn i våre liv og drømmer.

Den lille kvinnen skrev for å forandre verden. Få bøker har bidratt så meget til det som Onkel Toms Hytte.

Onkel Toms Hytte har ikke plass til noen postmodernistisk aksept av at ingens verdier er bedre enn andres. Stowes moralske univers gir egentlig ingen mulighet for kompromisser. Forfatteren drar dilemmaet opp i fjeset på leseren fra første stund: Du er for eller mot et system der barn skal kunne selges fra sine foreldre. Det er intet ingenmannsland. Kanonene brølte da også i fire år før denne enten-eller konflikten var avsluttet. Det nordstatenes øverstkommanderende general Ulysses S Grant til slutt tilbød sin motpart Robert E Lee og slaveriets tilhengere var det enkle: Unconditional surrender. Det ble en uforsonlig konflikt malt i Stowes og slaveriets farger: Sort – hvitt.

(Ulysses S Grant ble kjent som nettopp det: U S Grant – Unconditional Surrender Grant.)

Stowe bidro til å gjøre slaveridebatten personlig. Hennes tårevåte sider dro diskusjonen vekk fra teknisk-juridiske og økonomiske spørsmål til et dilemma som berørte leseren. Lincoln overdrev,

General Ulysses S Grant

men anekdoten om den lille kvinnen som utløste den store krigen, siteres så ofte fordi den rommer et poeng.

Gammelmodig

I dag kan Onkel Toms Hytte fremstå som en gammelmodig bok. Dagens konvensjoner tror mer på friheten til å bryte opp fra en familie der man ikke trives, enn på å holde den sammen. Bokens sterke og sentimentale religiøse overtoner deles heller ikke av samtiden.

Men boken gjorde Stowe til en litterær superkjendis på begge sider av Atlanteren. Hennes popularitet i England ble svekket da hun senere anklaget den populære engelske forfatteren George Gordon for å ha hatt et incestuøst forhold til sin halvsøster i artikkelen *Lady Byron Vindicated*.

Men til de litterater som uttaler seg nedsettende om Stowes politiske mesterverk, kan ett sies: Hvis virkemidlene var så banale, hvorfor ikke gjøre det samme selv: Skriv en bok som like sterkt bidrar til at verden tar et så klart standpunkt til et negativt samfunnsfenomen!

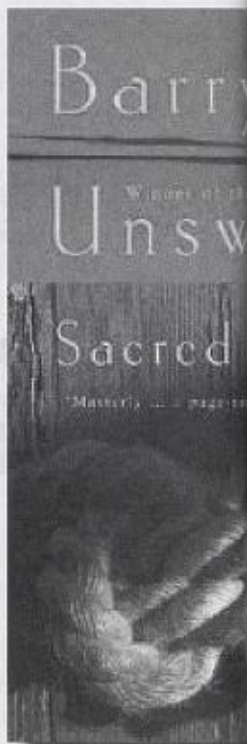
Og ser man på Stowe som en gammel tante: Gjør noe selv i en god saks tjeneste som utsetter deg for like mye intens forakt, og hat, som hennes ekstremt kontroversielle bok gjorde.

Det har ofte vært drøftet hva den amerikanske borgerkrig egentlig ble utkjempet over. Sto slaveriet virkelig så sentralt, eller var det andre økonomiske, kulturelle og politiske motsetninger som drev frem og holdt ved like det for datiden ufattelige blodbadet? Mange moderne historikere mener at kampen om slaveriet var avgjørende og gjorde kompromisser vanskelig.

Skal man bygge på det partene selv sa i de mange erklæringer om å gå til krig, er det lite tvilsomt at slaveriet var den utløsende faktor. I amerikansk politisk debatt frem til krigsutbruddet var slaveriet det sentrale tvistepunkt. Selv om Onkel Toms Hytte kan virke gammelmodig, bærer den frem et klart vitnesbyrd om den motvilje Stowe følte overfor slaveriet. Det sensasjonelle salget viste at hun ikke var alene.

Moralsk kamp i juridisk drakt

Som en illustrerende motvekt til Stowes bok står de tidligere siterte ord fra den amerikanske høyesterettsjustitiarius i *Dred Scott*-dommen fra 1857 om at svarte ikke har noen rettigheter en

hvit mann behøver respektere. Det var mot denne type ufølsomme mentalitet Stowe rettet sitt emosjonelle frontalangrep.

Dommen om Dred Scott ble avsagt fem år etter at Onkel Toms Hytte var publisert. Taneys ord avspeiler at ikke enhver hadde lest Stowes bok, eller sluttet seg til hennes humanistiske perspektiv. Her måtte det til mer enn ord. Fire år etter Dred Scott falt de første skuddene i den amerikanske borgerkrigen ved Fort Sumter. Det som en del, herunder Abraham Lincoln, etter hvert så som Guds straff for slaveriet, ble sluppet løs over USA.

Sacred Hunger

Forfatteren, Barry Unsworth

Harriet Becker Stowe skrev for sin tid. Det dreier seg om familieband og trofasthet. Nesten 150 år senere kommer Booker-pris-vinneren boken fra 1992, *Sacred Hunger*. Forfatteren, Barry Unsworth, skriver ikke om den føyelige, nesten kjønnsløse slave. Han ville ikke moderne lesere så lett identifisere seg med. Hos Unsworth brukes identifiseringsmekanismer gjennom seksuell tiltrekning og opprørstrang. Det er mer tidstilpassede broer for moderne lesere.

Sacred Hunger handler om et slavemytteriet på et slaveskip. Lik den danske forfatter Thorikild Hansen i sin slavetrigologi skildrer Unsworth redslene i fangetransporten, delvis sett gjennom øynene til den hvite outsider Paris, som er skipslege på sin første slavetransport.

Så kommer mytteriet. Skipslegen tar parti med slavene. De starter et eget samfunn basert på prinsippene om likestilling til den franske filosofen Jean Jacques Rousseau. Det er for få kvinner så Paris deler en flott og sensuell negerkvinne med en lederskikkelse blant de svarte mennene.

Paradiset varer ikke lenge. Det lille samfunnet fanges inn av det overmektige systemet. Den hvite overløper, Paris, skal henges, men dør av skadene etter kampene før det kan skje.

Sultne på eget liv

Unsworth bygger i en viss forstand på samme teknikk som Stowe. Den hvite overløperen identifiserer seg med slavene, og leseren med ham. Skillet mellom hvit og svart slave brytes ned. De er bokstavelig talt alle sammen i samme båt. Som lesere blir man en del av det hele: Sammen med de forfulgte slaver mot systemet. Det er ikke svarte eller "dem", men mennesker, "vi", som utsettes for en forferdelig urimelig behandling.

Kvinnen Paris lever sammen med, blir heller ikke primært

en svart, eller annerledes, kvinne. Hun fremstår som en attraktiv og intelligent partner de fleste mannlige lesere vel lett føler tiltrekning mot, og ikke bare som et seksualobjekt, men som en sterk, selvstendig og likeverdig partner.

Unsworth får til det samme som Stowe gjorde nesten 150 år før. Men i Unsworths bok er det ingen føyelig og snill onkel Tom. Der er de svarte sinte og sultne på frihet. De vil leve og ha sitt liv med sine partnere.

Den hvite overløperen Paris ble jaget av sin fetter. Etter at Paris er død, skuer fetteren ut over sin last med levende varer:

"They were in prime condition, however, and would fetch best prices at Charles Town. A good number of infants among them – they would have to be sold with the mothers. This was not usual and he was not sure how far it would affect the price. Like so much else, it depended on the temperament of the buyer. Some would regard is an investment, others grudge the outlay of feeding.... It occurred to him now that there might be bastards of his cousin's among the children. With this thought the image of the dead man's face came back into his mind."

Blindheten etter det tapte liv

Unsworth rammer inn *Sacred Hunger* gjennom en prolog og en epilog som skjer inne i hodet til den mulatten overløperen Paris etterlot seg. Igjen plukker Unsworth opp en tråd fra de emosjoner Stowe så effektivt vekket til live: Slaveriets forbrytelse mot den enkeltes naturlige relasjoner.

Mulatten har Unsworth gitt navnet Luther – etter opprøret som gikk mot systemet. Han har tidligere vært slave, men er tydeligvis frigitt, en stakkarslig sjel. Mulatten er nesten blind som et symbol for alt det slaveriet kunne ta fra en person av opplevelser:

He lived on scraps and spent what he had in the bars, where he was suffered for his gifts as an entertainer, until he got too drunk.

Mulatten bærer på en drøm. Han prater og prater om det som skulle vært, og det savnet som nager inne i ham:

But mainly he talked – of a Liverpool ship, of a white father who had been doctor aboard her and had never died, a childhood of wonders in a place of eternal sunshine, ... But the mulatto haunts my imagination still, with his talk of a lost paradise, raising his blind face to solicit something from me.

I sin fortvilelse over det liv av drømmer som er tatt fra ham, kommer mulatten ofte inn i håpløse situasjoner. Etter å ha blitt vanskelig, kastes han ut av de kneipene der han så vidt tolereres:

He is put out into the alley; not very roughly, but he falls, allows himself to fall, to break the hold of his arm. So he sprawls there in the dark, the harmonica dangling around his neck, while his rage fades and his mind grows blank as his eyes.

Alt som skulle vært

Ethvert menneske med en viss åpning innover kan kjenne på den strengen: Sorgen over alt livet ikke ble - alt det som så gjerne skulle ha vært.

Vi andre kan kjenne på det som vi selv har hindret oss i å virkeliggjøre. For slaven favner savnet også at livet knapt ga en anledning til å prøve.

Slavens tragedie blir en fortetning av det allmennmenneskelige drama. Enhver skal før eller senere skilles fra sine nærmeste. Stowe viste hvordan man må benekte denne separasjonsangsten i seg selv for å behandle slavene slik man gjorde. Eller rettere: Man må glemme at slavene er mennesker med de samme frykter for atskillelse og de samme behov for familie, nærhet og trygghet som oss andre.

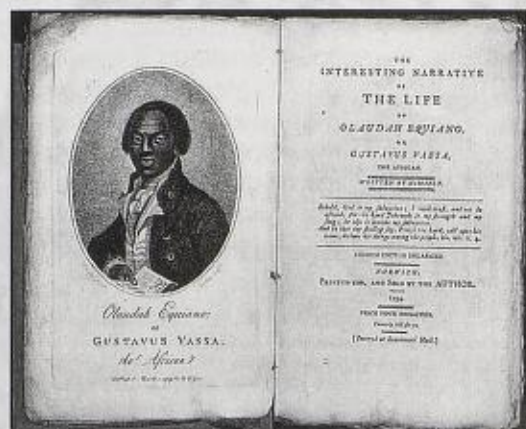
Enhver forelder, ethvert barn, kan kjenne på de scener med separasjonsangst Stowe beskriver. Unsworth spiller også på separasjonsangsten. Mulattens ustanselige prating er savnet etter den faren som skulle ha vært der og gjort livet til noe annet enn hva det ble. Men Unsworth trekker også inn den trang ethvert menneske har til at livet skal bli til noe. Vi vil alle så gjerne. For dem som ikke en gang gis muligheten, kan drømmen om paradiset bli særlig sterk.

Den stemmeløse historien

Krigens historie skrives av seierherrene. Slaveriets historie er ført i pennen av eierne. Det var herrene som kunne skrive. Slavene ga dem tiden til å gjøre det.

Gjennom årtusener har det vært slaver. Fra nyere tid har man også ofrenes beretninger. Overlevende fra nazistenes og kommunistenes slaveleire har fortalt. Det finnes også beretninger fra moderne tid ved kvinner som har vært bortført til prostitusjons-, kone- og annet kjønnsslaveri. Fra 1700-tallets slavehandel på Afrika og sukkerplantasjene i Karibien har man selvbiografien til den tidligere slave Olaudah Equiano som klarte å

Selvbiografien til den tidligere slave Olaudah Equiano

kjøpe seg fri (først publisert i 1789 og deretter trykket i utallige opplag, senest f eks Penguin Books 2003, *The Interesting Narrative and Other Writings*). Arabernes handel med hvite slaver i Nord-Afrika er beskrevet av en som selv var offer for det, opprinnelig utgitt i 1740 og senere ofte trykket under tittelen *The Adventures of Thomas Pellow* – en beretning som igjen har dannet et vesentlig grunnlag for bestselgeren Giles Milton: *White Gold 2004*.

Fra oldtidens hundretusenvis av slaver finnes ingen beretninger. Fra Hellas og Romerriket er det historier om slaver og slaveriet. Men det er aldri slavens stemme man hører. De er borte. De fleste av dem kunne ikke skrive. Men noen slaver behersket skrivekunsten. Det var som skrivere de gjorde nytte for seg som slaver. Likevel, stemmene er der ikke. De slaver som kunne føre en penn, brukte den ikke til å fortelle sin historie som slave.

Slaveriets historie fra tidligere tider er mørkets eller taushetens historie. Den er stemmeløs og konstruert. Den er sett fra utsiden gjennom andres, ikke gjennom slavens øyne. Historien er den ukjente og tause slaves grav.

Motviljens psykologi

Onkel Tom var den snille svarte: Følgelig og god: "Jeg tilgir dere alt".

Etter hvert ble "Onkel Tom" en nedsettende betegnelse. Ingen svart med respekt for seg selv ville være en "Onkel Tom".

Stowes bok gir antagelig et feilaktig inntrykk av hvordan slavene reagerte på sitt fangenskap. De var ikke bare tilgivende og snille, men rasende. Om det var farlig og vanskelig, nesten umulig, å rømme, ville slavene i det minste ta igjen og gjøre motstand. Gjennom blues-sanger og på andre måter manifesterte de amerikanske slaver sin egen kultur.

Tilsvarende har slaver gjort i en rekke andre sammenhenger der det overhodet var mulig. I tidligere tiders litteratur finner man skildringer av hvordan eierne slet med vanskelige slaver. I romersk litteratur fortelles det om hvordan de mange slaver lot motviljen mot systemet prege arbeidsinnsatsen. Eierne klaget ofte over slavenes dovenskap, upålitelighet og sluhet.

Slaveriets psykologi er også motviljens psykologi. Det er ikke vanskelig å kjenne igjen den strengen.

Men havet rommer så meget. Menneskesinnet favner så mange reaksjoner. Det er beretninger om slaver som ble friggitt, men som ikke ville bruke friheten. Fangenskapet var kjent, og derfor trygt. Friheten der ute kunne skremme.

Amistad – opprørernes seier

Et fellestrekk ved slaveopprør er at de stort sett har vært mislykket. Den store unntagelsen er Haitis slaverevolusjon 1791-

1804 der en ny stat ble etablert på grunnlag av slaver som gjorde opprør. Opprinnelige het Haiti St Dominique. Haiti er nå den vestlige delen av den øya der Den dominikanske republikk utgjør den østlige halvparten. I alt befant en halv million slaver seg i den franske delen av St Dominique da opprøret mot de 40 000 franskmennene begynte. Dette virkelig vellykte slaveopprør på den vestlige halvkule tvang franskmennene til å gi opp slaveriet i sin koloni og la langsamt grunnlaget for dannelsen av en selvstendig stat. Senere brøt det også ut opprør i den britiske delen av St Dominique. I realiteten tapte britene denne kampen. Sammen med frykt for slaveopprør også på Jamaica og de tunge kostnadene med å stå i mot dette, bidro denne uroen til britenes beslutning om å gi seg som slaveeiere.

Steven Spielberg laget film om opprøret på slaveskipet Amistad. Det spanske skipet skulle 1839 seile med 53 motvillige slaver mellom Havana og Puerto Principé på Cuba. Slavene som nylig hadde blitt bortført fra Afrika, drepte kapteinen og overtok skipet. Utenfor Connecticut ble skipet oppbrakt av den amerikanske marine. Spania fremmet krav om tilbakelevering av skipet med slavene.

I 1841 sa den amerikanske høyesterett nei til utlevering. Slavene vant i første instans. Den amerikanske regjering anket, så saken kom til Høyesterett. Jusen er temmelig teknisk, nærmest surrealistisk i våre øyne. De amerikanske domstolene la til grunn at slaveri var lovlig i Cuba. Det var derimot ikke import av slaver fra Afrika. Følgelig var slavene ikke handelsvarer eller ting, men ofre for kidnapping. Dermed hadde de angivelige slaver rett til å motsette seg fangenskapet med de midler de rådte over. De svarte kunne ikke utleveres Spania. Ved hjelp av midler fra misjonsforeninger og andre fikk de 35 overlevende hjelp til å seile tilbake til den nye staten Sierra Leone som skulle være et fristed for tidligere slaver.

I alt skal det være dokumentert 300 opprør på slaveskip. Det utgjør under én prosent av samtlige slaveoverfarer. Men de samlede opprør kan ha vært langt flere. En del hardbarkede slavekapteiner kan ha sett på bråk fra en eller flere slaver som så hverdagslig at det ikke var verdt å føre inn loggboken.

6 000 korsfestet

Amistad – og Haiti – er altså av de få unntagelser der slavers opprør krones med seier. Slaveopprør ender oftere lik opprøret ledet av den romerske gladiator Spartacus. Opprøret begynte i år 73 f Kr. Det nådde et omfang på 70 000 slaver som slo seg sammen i en form for hær. Men i år 71 f Kr ble opprøret nedkjempet. Romerne statuerte et eksempel ved å korsfeste 6 000 av opprørerne på Via Appia mellom Capua og Roma. For den som, bl a med hjelp av Mel Gibsons film Passion of the Christ kan forestille seg

hva en korsfestelse krever av brutalitet, vitner tallet 6 000 om en absolutt vilje til å holde slavene på plass.

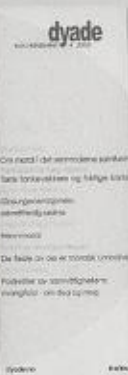
Lik andre slaveeiere forsto romerne at slavene ikke bare var ting, men sinte mennesker som var krenket og som det var grunn til å være redd. I mange romerske husholdninger var antall slaver ofte langt større enn eierfamilien. Den romerske jus trodde på prevensjon gjennom kollektiv avstraffelse: Hvis en slave drepte sin eier, ble alle slavene i husholdningen henrettet. Et slaveopprør skulle være farlig for alle, ikke bare eierne. Ingen slave skulle ha et incentiv til å tie stille hvis eierne var i fare. Enkelte romerske husholdninger kunne ha tusener av slaver. Det største antall nedtegnet i romerske kilder skal være 4 116 slaver med én eier. I ett tilfelle skal over 400 slaver ha blitt henrettet etter at eieren ble myrdet, antagelig som følge av en homoseksuell trekantkrangel som involverte en slave. Det dreiet seg ikke om en rett de etterlatte hadde til å straffe slavene. Det var et påbud staten sørget for ble etterlevet av hensyn til slaveeierens felles sikkerhet.

Hitlers og Stalins leirvoktere bygget på samme prinsipp. Opprør ble straffet kollektivt. Fire fanger som rømte fra Auschwitz fortalte senere at de var enige om hva de skulle gjøre hvis de ble forsøkt stoppet. De skulle ikke drepe tyskerne, men seg selv. Det ville bli for mange henrettelser av andre medfanger hvis en eller flere fangevoktere døde.

Slaveri bygger på den grunnholdning den amerikanske høyesterettsjustitiarius Taney så klart uttrykte: Slavene har ingen rettigheter. De er ting eller eiendom, ikke medmennesker. Å tale om behov for individuell rettferdighet, blir dermed en contradiction in terms. Spørsmålet blir ikke om kollektiv avstraffelse er moralsk riktig, men om det er effektivt.

At det i løpet av det romerske millennium er to dokumenterte tilfelle av organiserte slaveopprør (Sicilia 135-133 f Kr og Spartacus 75-73 f Kr), forbauser mer med det lave antall. Det er ikke å undres over at slavene selv protesterte. At ikke flere prøvde seg på samlet opprør, viste bare at romerne, her som ellers, var effektive, og om nødvendig, brutale herskere.

dyade

Du finner det meste i Dyade. Tidsskriftet for deg som ikke leser tidsskrifter. Reflektert, men ikke tungt. Tankevekkende, men ikke innfløkt. Kanskje litt på tvers av tidens selvfølgeligelige tanker.

Hvert hefte belyser ett tema. Som abonnent er du derfor med i en liten bokklubb. For 220 kroner får du fire hefter i året. Du kan også bestille enkeltnumre.

Ring 23 11 87 00
 Fax 22 83 18 31
 e-post: dyade@acem.no
 Hjemmesider: dyade.no

Herren

- frihetens grenser

Herren ga, Herren tok, være lovet

Ytre sett er forskjellen mellom slave og eier dramatisk. Men herren og slaven finnes i alle menneskers sinn. Intet menneske har absolutt makt. Alle er underlagt begrensninger. For alle venter et absolutt tap. Alle mennesker er levende død.

Menneskets kropp er en engangspakning uaktet om den bærer lenker eller krone. Ingen eier seg selv slik at ens liv fullt ut formes av ens vilje. Absolutte og kompromissløse grenser er del av menneskets eksistens.

Den frihet alle har, er tilpasningens utfordring. Den som ikke aksepterer begrensninger, gir fra seg friheten til virkeliggjørelse.

Slavens dilemma som allmennmenneskelig utfordring
Buddhistene uttrykker den menneskelige begrensning slik: Alt er dukkha – lidelse. Menneskets ønske rekker lenger enn dets muligheter. Dette smerter. Men det er viktigere for mennesket å forholde seg til denne universelle smerte enn å la seg lede av en tro på en absolutt frihet. Menneskelig forløsning kan bare finne sted ved at man først aksepterer ufriheten og begrensningen. Dødens store utfordring er å avfinne seg med at det absolutte tap venter.

Nietzsche omtalte overmennesket og viljen til makt. Men slaven kan være nærmere den allmennmenneskelige utfordring enn overmennesket.

Slavens utfordring om å se begrensninger i muligheten for selvbestemmelse kan ha større likhetstrekk med den allmennmenneskelige utfordring enn Nietzsches fabuleringer om å virkeliggjøre sin vilje til makt. Den vulgærpsykologiske forestilling om et nitzschiansk overmenneske med en absolutt vilje til makt, er en illusjon.

Man må vokte seg for å trivialisere eller utvanne slaveriets historie ved å si at vi alle er underkastet begrensninger og dermed deler samme skjebne. Men på slavetransportene over Atlanteren var man også på mer enn én måte i samme båt – til tross for at de fleste klart vet hvilken rolle de hadde foretrukket. Dødstallene blant mannskapet var også høye. Det hersket et sykdomsdemokrati. Virusene og bakteriene gjorde ingen forskjell.

Nietzsches slavemoral

Begrepene herremoral og slavemoral er forbundet med en av det nittende århundrets største filosofer, tyskeren Friedrich Nietzsche. Å få tak i hans filosofi er ikke lett. Nietzsche skrev til dels i et poetisk språk rikt på tvetydige metaforer. Hans aforismer skulle tale til følelsene og provosere til ettertanke.

Nietzsche har alltid vært kontroversiell. Begreper fra hans skrifter som vilje til makt og overmennesket er tatt til inntekt for anti-semittiske, anti-kristne og anti-humanistiske stemninger. Da nazistene delvis brukte Nietzsche til å legitimere sin auschwitzske herremenneskefilosofi, representerte det i enkeltes øyne den endelige demonisering av Nietzsche.

Men Nietzsche var mer klartseende enn som så. Han kunne karakterisere jødene som kollektiv, men var neppe mer negativ overfor dem enn andre grupper han omtalte. Nietzsches personlige historie er et klart vitnesbyrd om at han ikke var noen jødehater. Han avskydde sin svoger, særlig ut fra svogerens anti-semittiske holdninger. Nietzsche tok avstand fra Richard Wagner, blant annet fordi han tok anstøt av Wagners tydelig uttalte jødeforakt.

Nietzsche var ikke nihilist. Hans kjente erklæring om at Gud er død, kan heller forstås som en skremmende sannferdig og profetisk klartseende spådom om det bestialske ragnarokk som ventet

Vesten i det tyvende århundre. For det samfunn som ikke tror på Gud og er uten andre absolutte moralske grenser for sine handlinger, er alt mulig.

Nietzsche skrev mye om moralens utvikling. Han brukte begrepene herre- og slavemoral. Lik mye annet hos Nietzsche er disse dimensjoner ved hans moralfilosofi blitt forenklet. En vulgærversjon er at kristendommen representerer slavemoralen. Den var en sutteklut for taperne. Hvem kunne ikke trenge troen på paradiset før man ble presset inn på et Colosseum med ville rovdyr? Var man ikke selv sterk nok til å ta makten, var det bedre å satse på frelse gjennom å snu det annet kinn til.

Nietzsche tok utgangspunkt i skillet mellom den moral som naturlig vokser frem hos de sterke, de som hersker, og de underlegne, slavene. Herremennesket kan selv bestemme. Det behøver ikke skille mellom det som kjennes godt, og det som er riktig. Det kan la seg lede av viljen til makt.

Slavemoralen må forstås som en reaksjon på en innelåst situasjon. Slavemoralen er den underlegnes filosofi. Slaven har ikke friheten til å søke det som umiddelbart kjennes godt. Derfor må slaven ha en kompensatorisk, eller opp-ned-moral. Det gode er å være selvoppgivende, å tåle det som er vondt, å ikke søke tilfredsstillelse i denne verden.

Nietzsche er ikke ensidig negativ til kristendommen, selv om han også forklarer den som en reaksjon på slavens innelåste situasjon. Slavemoralen har vært vesentlig for menneskehetens moralske utvikling. Kristendommen bidro til en sensitivitet og åndelighet som ville vært utenkelig for tidligere tiders herremennesker.

Nietzsche ville at man skulle søke bakenfor de konvensjonelle skiller mellom godt og ondt. Hans mål var ikke å rettfærdiggjøre moralen slik de fleste moralfilosofier forsøker. Nietzsche ville forklare etikkens utvikling gjennom en form for kollektiv psykoanalyse av moralens opphav. Først da kunne man forstå den vilje til makt og selvrepresentasjon som har ligget bak, ikke bare herremoralen, men også slavemoralen. Nietzsche ville hjelpe leseren til ikke å idealisere og absolutere den tradisjonelle kristne moral, men til å forstå dens bakgrunn.

Nietzsches vilje til å forstå utviklingen av den vestlige verdens kristelig baserte moralsyn kan ikke uten videre tas som et amoralsk standpunkt. At den nazistiske tenkning senere brukte Nietzsche slik, kan ikke nødvendigvis brukes mot ham. Psykopaten vil alltid finne en legitimering.

Filosofen som skrev om overmennesket, gikk tidlig sin egen undergang i møte. Friedrich Nietzsche døde i en alder av 56 år etter først å ha vært alvorlig sinnssyk, av mange antatt å skyldes syfilis. Nietzsches tragiske livsskjebne bør neppe gjøre at man stempler hans moralfilosofiske analyser som en eneste stor kompensatorisk øvelse – lik populistiske fremstillinger av hans slavefilosofi.

Støvets og ubetydelighetens historie

Slaveriets historie er dels i et mørke fordi så få av dem som ble rammet, har talt. Men hvilket menneske har noen gang fortalt sin historie fullt ut? Det er så mye ordløst, så mange motstridende stemmer, så meget man ikke en gang selv forstår. Intet menneske ses fullt ut, ei heller av en selv.

Ethvert menneske forblir også en del av det uutgrunnelige hav. Noe forblir mellom en selv og evigheten.

Den nærmeste til å høre ens historie, vil alltid være en selv. Det man ikke klarer å lytte til hos seg selv, kan forbli dødt og forlatt.

Men slavens ordløshet er mer total, mer bestemt av vold og tvang enn av indre avmakt. Enhver må som slaven, leve i det at man aldri kan huskes helt ut av historien. Det som skal leve uavhengig av tiden må finne en annen form enn gjennom ordene og tingene.

For slaven nyttet det ikke å strebe i historien. Den var tatt fra ham.

Men intet menneske eier historien. Historien går alltid videre, og kan aldri kontrolleres. Stalin var villig til å drepe hvor mange det skulle være, for at han skulle bli husket. Det ble han da også, men som et monster. Like lite som sine millioner av slaver kontrollerte han den historie som ble mektigere enn han selv var. Selv en av tidenes mektigste slavedrivere kunne ikke få historien til å høre det han ville si. Historien skrives alltid av de levende, ikke av de døde – det være seg slaver eller herrer.

Bli tidshorizonten lang nok, er ingen et større støvfnugg enn den andre. Både for slaveeier og slave slutter historien før eller senere i støvet og ubetydeligheten.

Enhver som levende død

Overskrider man en viss benektning av egne aggressive og narcissistiske impulser, er det for de fleste kanskje ikke altfor vanskelig å kjenne igjen noe av slaveeieren i seg selv. Ett er sadistene; de slaveeiere som brukte sin absolutte maktposisjon til å ta seg til rette ved vold og misbruk. Der har de fleste av oss vel et stykke frem før vi ville føle oss hjemme.

Men det å ha andre til å gjøre alt det man ikke selv liker, og kunne forvente at enhver beskjed ikke blir møtt av motsigelser? Ett er at det ut fra vår moral ikke er riktig. Noe annet er å vedstå seg at det går an å forstå at mange kulturer gjennom tidene har funnet et slikt underkastelsesforhold behagelig – så lenge man var på den riktige siden. Det burde ikke representere en uoverstigelig hindring.

Vanskeligere kan det være å se hva man kan lære av slavens posisjon. Hva har det med oss å gjøre?

Slaven kunne i mange kulturer når som helst bli henrettet.

Han var levende død. Men i en viss forstand er alle mennesker det. Ingen er unntatt. Alle skal dø. Og ingen har en garanti for at det ikke kan skje i dag, eller i morgen, eller når som helst. I fredstid kommer vanligvis døden med et visst varsel. Men døden har ikke avgitt løfte til noen.

Slaven var undergitt en rekke begrensninger som for oss er helt fremmede. Men livet er også for det frie vestlige menneske underlagt mange grenser. Personer i moderne frigjort tid som vet de snart skal dø, kan, slik det ble påpekt innledningsvis, drømme om døden som en frigjøring fra slaveri. Friheten er ikke absolutt, slik en del vestlig filosofi kunne tilsi. Tilpasning til begrensninger er en utfordring for ethvert menneske, uten hensyn til hvor i det gjeldende hierarki det befinner seg.

Naturrettlig frihet

Friheten er blitt så selvfølgelig i den vesterlandske selvforståelse. Slaveriets utfordringer tilhører en annen verden. Kontrasten illustreres undertiden med uttrykket umenneskelig.

I FNs menneskerettserklæringer står frihet sentralt. Tilsvarende gjelder andre rettighetserklæringer og statsforfatninger som har latt seg inspirere av den franske revolusjons slagord fra 1789: Frihet, likhet, brorskap.

Retten til frihet inngår ofte i naturrettlig tankegang. Friheten er en naturlig, og dermed intuitivt riktig eller selvfølgelig del av menneskets tilværelse. Motstykket er den absolutte ufrihet eksemplifisert ved slaven. Sterke begrensninger på den menneskelige frihet er naturstridig. At slavene var ufrie, var, som allerede påpekt, ikke noe paradoksalt siden de ikke var levende mennesker, men ting.

Eksistensialistene og den absolutte frihet

Sartre og retninger innenfor eksistensialismen omtalte en absolutt frihet. De beskrev den overveldende kvalme man kan kjenne når man opplever sin frihet. Uegentlig eller falsk bevissthet er den som ikke tåler frihetens utfordring og finner unnskyldninger for å la være å bruke den.

Fra en slik absolutt frihet som særtrekk ved mennesket er avstanden til slaven lang.

Alle mennesker kan ha en trang til å bli til noe. For slaven var denne muligheten sterkt begrenset.

Men for alle mennesker gjelder det at støvet venter. Under evighetens synsvinkel er det ingen som blir til noe i den ytre verden. Alle mennesker, slaver og herrer, står før eller senere overfor ubetydeligheten.

For de fleste moderne mennesker fremtrer Sartres frihetsvisjon som meningsløs. De færreste tror på en slik absolutt frihet.

Alle går nakne over elven

Samtidig kan man i nyere tid har utviklet mange mekanismer for å unngå å se begrensningene i øynene. Døden fjerner man så godt man kan fra den offentlige diskurs. Man er opptatt av kurer og kirurgi som gjør yngre, men ikke av det å forberede seg til å dø.

Tok man inn over seg at døden er den absolutte begrensning som venter alle, ville mer av ens tid, særlig etter middagshøyden, naturlig vies kontemplasjon over mer grunnleggende spørsmål. Man ville være opptatt av å se tilbake og gjøre opp status.

Vi synes det er latterlig når egypterne, og mange andre tidligere kulturer som også vikingene, var opptatt av å få med seg konkret jordisk gods til neste liv. Men hva er den dypere forskjell til de forretningsfolk som hylles av mediene når de nærmest til siste åndedrett skal tjene den siste krone?

Over den siste grense gir den kronen ingenting. Men kollektivt later man nærmest som om den gjør det.

Slaven eide ingenting. Det gjør heller ikke den rikeste av de rike når man vandrer herfra. De fleste slaver var nakne for jordisk gods i livet. Det er enhver når de skal over porten. Da er alle like mye slaver, eller like fri.

Slave av sine drifter

Slave av sine drifter, sier et uttrykk. Mennesket er et biologisk vesen. Biologien setter grenser. Man kan bestemme seg for ikke å ha sex. Det er vanskeligere å beslutte seg for ikke å ønske det eller drømme om det.

Man kan klare å la være å spise. Det er en større utfordring ikke å kjenne seg sulten hvis man går uten mat. Et viktig ideal for stoikerne var gjennom viljen å mestre driftene for ikke å bli slave av lidenskapene. Men driftene er der.

Kroppen representerer flere begrensninger. Den tar del i en materiell, omskiftelig og forgjengelig verden og i en tidsdimensjon som alltid er i bevegelse. Man kan bestemme seg for å overvinne døden. Det bare hjelper ikke.

Forfall er et kjennetegn ved alt i den materielle verden – særlig for det som har liv. Eneste måte å unngå det er for de fleste et verre alternativ: En brå og tidlig død.

Slave og slaveeier – i engangspakning

Mennesket som biologisk vesen er ikke så fritt. Det er ikke bare slaven som har trengt det kristne evige liv og paradiset for å kompensere den frykt som vekkes av sykdom, aldring og død.

Slaveeieren kunne avgjøre om en slave skulle dø. Men både herre og slave var underkastet døden som en absolutt begrensning for

det liv man levet. Menneskets kropp er en engangspakning uaktet om den bærer lenker eller krone.

Ingen eier seg selv slik at ens liv fullt ut formes av ens vilje. Man er underkastet en biologi, et fysisk univers, en aldring og et tidsforløp ingen kan frigjøre seg fra. Livet er en prosess som i større eller mindre grad ikke lar seg styre.

Slaven måtte tilpasse seg en ufrihet og rammebetingelser som ikke var villet eller ønsket. I en viss forstand må alle mennesker det. Den eksistensielle absolutte frihet, den amerikanske drøm om at bare man vil, så kan man, er benektning. I en viss forstand er slaveri en ekstrem variant av den eksistensielle ufrihet alle er underkastet.

Når et menneske begynner å se mot slutten av livet, er ikke utfordringen lenger bare friheten, men begrensningen. Hvordan forholde seg til det man ikke kan bestemme over?

Den sosiale begrensning

Mennesket er et sosialt vesen. Ett er at et nyfødt barn ikke kan klare seg selv biologisk. Skulle det vokse opp helt alene, ville det også bli mentalt forstyrret. Språk, empati og andre viktige kognitive funksjoner ville ikke utvikles.

Men fellesskapet gir ikke bare frihet til å utvikle seg. Det begrenser også. Ethvert samfunn innebærer kompromisser. Man må finne løsninger som ivaretar mer enn den enes interesser.

Dynamikken i en familie kan illustrere et menneskelig paradoks. Friheten til å danne familie gir grunnlag for å virkeliggjøre viktige sider ved en selv. Men dette skjer bare hvis man godtar at familien ikke minst utfordrer de enkelte medlemmers evne til tilpasning. Det gjelder særlig de voksne som er familiens frivillige medlemmer.

Man kan styre unna forpliktelsen, begrensningen og ansvaret. Man kan la være å stifte familie og leve i single-tilværelsens frihet. Men det kan også være friheten til å la viktige sider ved ens liv forbli utviklet.

Individets sosiale frihet innebærer også retten til å velge forpliktelse, ansvar, begrensning og tilpasning. I sosial sammenheng kan det mennesket som dyrker en absolutt frihet, ende opp med friheten til ikke å bruke seg selv.

Frihetens illusjon

Kunne det skilles? Mente eksistensialistene å omtale menneskets bevissthet, at vi der har en absolutt frihet til å velge hvordan vi vil forholde oss - til forskjell fra kroppen og samfunnet hvor vi er underlagt krefter utenfor eget valg?

Men bevissthetens frihet er også en illusjon. Freud påpekte det klarere enn mange. Den bevisste vilje styres også av sterke

krefter vi verken ser eller behersker. Individets handlinger er også priggitt dets ubevisste.

Ens møte med en selv i ens daglige meditasjoner konfronterer en med det samme. Man er ikke fri til å meditere slik man vil. Sinnet følger sine egne lover. Det hjelper lite å bestemme seg for å ha en klar og uthvilende meditasjon hvis sinnet er trett og fylt av rastløshet.

Selv i sitt eget hus er ikke en slaveeier konge. Man kan ikke styre sine tanker, ikke velge å være uten bremses, der man på et ubevisst nivå er hemmet; ikke være forbeholdsløs der man er sjalu og fylt av egen utilstrekkelighet.

Den vestlige dyrkelse av frihetsidealer er, når de generaliseres og absoluteres, en dans rundt en utopi.

Slaveri som langsomt drap

En del former for slaveri kan ses som langsomt, men overlagt drap. I kommunistenes og nazistenes dødsleire var en del av formålet å la fangene arbeide seg i hjel. På sukkerplantasjene i Karibien på 1700-tallet var ikke en snarlig død formålet, men det sannsynlige resultat fordi arbeidet var så brutalt og fysisk nedslitende. Det var billigere å kjøpe en ny slave enn å ta skikkelig vare på en man hadde. Å bli satt som slave til å arbeide i gruver, synes gjennom tidene å ha representert en tilsvarende dødsdom.

Fra disse typer ekstremt slaveri er forbindelsen mellom slaven og det moderne menneskes hverdag lenger. Her dreier det seg mer om å forsone seg med en vond og ufri død.

Tilpasningens utfordring

Slaveri, i det ytre fullt ut å være underkastet andre personers vilje, er en ekstrem fortetning av den utfordring ethvert menneske møter: Man må tilpasse seg, justere seg, forholde seg, og leve med og innenfor de rammer, trange eller vide, ens skjebne setter.

Den norske teatersjef og regissør Kjetil Bang-Hansen sa en gang på 80-tallet under ett av Acems kulturseminarer: Det er alltid vemodig å se unge skuespilleraspiranter når spriket mellom ambisjon og begavelse blir så tydelig. Ingen er så fri at ambisjonen alene avgjør. Mange drømmer om å bli stjerner. Atskillige er juridisk og økonomisk fri til å velge karriereveier som kunne føre dit. Men talentet, ikke alene ens vilje, bestemmer.

Nesten ethvert menneske kan gjenkjenne skuespilleraspirantens smerte. Hva *vil* jeg, og hva *kan* jeg? Hvilke drømmer kan dra meg opp, og hvilke kan lede meg på avveie fordi et virkelighetsnært grunnlag mangler?

Slaven er under trussel om vold fratatt det meste av sine drømmer. Han må forholde seg til en situasjon der egen vilje må tilpasses ekstreme omstendigheter.

Men alle mennesker står overfor den utfordring å gi avkall. Drømmen møter ikke en absolutt frihet, men begrensninger. Hver dag må den som mediterer, justere sin meditasjon i forhold til det

som er mulig. Det samme gjelder i hverdagen. Begrensningene er like reelle som friheten.

Mennesket – læring og tilpasning

Mange har søkt å definere et vesenskjenne-tegn ved mennesket i forhold til andre arter. Mennesket er et teknologisk vesen som bruker verktøy, det er politisk, det har evnen til selvkritikk og refleksjon.

Enkelte biologiske antropologer som sammenligner mennesket med apene, fremhever læring og tilpasning som menneske-artens grunnleggende kjennetegn. Mennesket er det vesen som ikke er instinktstyrt – eller biologisk blindt. Mennesket kan tilpasse seg og lære. Også aper kan lære. Men menneskets fleksibilitet og læring kan rekke så mye lenger.

I en viss forstand er slaveri en tilstand som utfordrer denne omstillingsevnen maksimalt. Regissøren av BBCs dokumentarserie Auschwitz fra 2004, Jonathan Reeves sa at denne slave- og dødsleiren viste at mennesket kan tilpasse seg nær sagt alt. Dette var en ekstrem situasjon. De fleste av de ulykksalige som ankom Auschwitz, fikk bare leve noen timer. Da ble beholderne med Zyklon B-gassen kastet ned sjaktene til de gasskamrene utsorterte nyankomne sammen med opp til tusen andre ble dyttet inn i. Døds-maskinen Auschwitz var en ytterliggående, men for de fleste ingen langvarig tilpasningsøvelse.

Det faustianske fluktforsøk

Det er uendelig langt fra de fleste menneskers hverdag til den ytterste avmakt stillet overfor ekstrem vold. Men utfordringen til omstilling og tilpasning er der alltid. Begrensninger banker på døren til ethvert menneskes sinn og hverdag.

Den vestlige frihetsideologi kan gi inntrykk av at oppgaven er å finne frem til de ubegrensede muligheter som konstant ligger der. Men menneskets utfordring er også å se sine begrensninger og hvilke muligheter man har for å forholde seg til dem. Friheten og overskridelsen ligger i å forholde seg til begrensningen. Man må modifisere sin ambisjon og sin handling slik at man finner plass til sitt eget innenfor det som begrenser.

Den avtale Faust inngikk med djevelen, var å se bort fra begrensningene. Myter med tilsvarende faustianske pakter ser man igjen fra andre kulturer. Det går alltid galt. I unnvikelsen av en begrensning møter man en annen. At mennesket er underkastet absolute grenser, er det konstante element. Napoleon var av de personer som ikke ville anerkjenne grenser: Alt var mulig. I sin kortfattede bok om Napoleon sier den engelske forfatter Paul Johnsen:

Intet menneske har gjort Frankrike så liten som Napoleon. Før ham var Frankrike Europas stormakt. Etter Napoleons nederlag overfor virkeligheten har Frankrike egentlig aldri reist seg igjen.

Meditasjonens omstilling

Meditasjon utfordrer konstant evnen til tilpasning innenfor gitte begrensninger. Veien innover er underkastet spontane prosesser utenfor den bevisste vilje. Ens karaktertrekk og spenninger bestemmer hastigheten. Man kan banke på døren til sitt indre. Men man kan ikke tvinge den åpen. De meditative prosesser forsinkes av å forseres.

Lik andre prosesser der man møter sinnets spontane sider er meditasjon alltid ny. Ens lille mikrokosmos der inne avspeiler det store der ute. Forandringen og bevegelsen er del av sinnets landskap.

Meditasjon er læring, en utprøving av valg i et uoversiktlig terreng. Man finner en måte å forholde seg på. Så slipper ny uro til, en ny motstand, en ny spenning, et eller annet som forstyrrer. Man må igjen velge for å finne videre.

Den meditative mulighet ligger også i å forholde seg vårt og nyansert til de begrensninger som til enhver tid aktualiseres. Begrensningene er aldri helt de samme. Men de er der alltid.

Den aktive tilpasning

Marx kalte religion opium for folket. Den var et bedøvelsesmiddel man helte i folket, i Marx' egen tid lønns-slavene, for at de skulle avfinne seg med tingenes tilstand og makthavernes ønsker.

Lovprisen: Herren ga, Herren tok, Herren være lovet ville kanskje vært et talende uttrykk for Marx' syn på religion som politisk sovemedisin: Godta alt og si takk! Uansett hva tilværelsen bringer en av tap og ulykker. Man skal avfinne seg med det. Stå der og ta imot livets tilskikkelser slik Job lærte, men uten å få de belønninger som Gud til slutt sendte sin trofaste tjener Job.

Aksept av livets tilskikkelser innebærer ikke nødvendigvis passivitet. Man kan snu det rundt: Bare den som klarer å forholde seg til sin situasjon, kan gjøre noe med den. I en så fortettet aktiv situasjon som krig er det livsviktig med konkret informasjon om de trusler og begrensninger man utsettes for. At man forholder seg aksepterende til de rammer livet til enhver tid oppstiller, betyr ikke nødvendigvis at man er passiv. Men man har et utgangspunkt for å handle.

I lange meditasjoner kan meditasjon være en reise i det ukjente. Et døgn i meditasjon er å åpne seg for en verden der man aldri før har vært, og der utfordringene kan bli så annerledes i forhold til hva man forestilte seg. Man sitter, til dels helt stille, men bevisstheten kan være uvanlig våken, var og aktivt deltagende.

Man protesterer ikke. Man bruker det som er, og tilpasser sine valg til det. Man forholder seg så optimalt til den situasjon man er i. Det betyr ikke at man gir opp å forandre den, men man forholder seg til at dette er ens utgangspunkt.

Den indre handling - alltid ens egen

Selv i en postkristen tidsånd, refereres det ofte til Jobs bok. Mannen som først opplevde gode år, og så utsatte Herren ham for en rekke prøvelser. Job skulle testes. Etter mange år, skånet ikke livet ham

lenger. Job ropte hvorfor, hvorfor, hvorfor, skjer dette med meg? Hva betyr det, hvem er jeg som utsettes for dette?

Hvem har ikke, når livet banker på, kjent det samme ropet inne i seg. Hva galt har jeg gjort? Man skiller ikke mellom seg selv og et uberegnelig og uoversiktlig univers. Man gjør seg selv til verdens navle, og tar børsens svingninger som en melding fra universet om hvem man er. Ens selvfølelse knyttes til det som skjer med en. Dermed blir man ufri. Ens selvfølelse, ens selv blir avhengig av den ytre påvirkning, av forhold man i siste instans ikke kan kontrollere.

Sosiologisk er det også slik. Et viktig argument for amerikansk Høyesterett da man på 60-tallet forbød rasesegregeringen var psykologiske undersøkelser av barns selvbilder når de alltid ble henvist til andre steder fordi de var svarte. Ens selvoppfatning ble negativ. Slaveriet må selvfølgelig ha hatt tilsvarende virkninger. For ethvert menneske, er det likevel alltid et indre rom der man kan være fri. Ens indre handling eier andre aldri fullt ut.

Alltid fri til å begynne

Meditasjon kan ikke bare bli et stille rom, men et fristed, og et frigjøringssted. Først kan det være overraskende å oppdage. Det er ikke noe som skal skje med en i meditasjon. Man skal ikke sitte og vente på en åpenbaring, en opplevelse, noe godt som kommer eller ikke kommer. Der er meditasjon som livet.

I meditasjon skal man ikke stille spørsmålet: Hva skal jeg vente på for å kunne begynne? Man kan alltid begynne. Man er ikke en slave som venter på at andre skal frigjøre en. Uansett hvordan det kjennes, man kan alltid meditere. Tilsvarende gjelder livet. Ingen spurte en om det passet, da man ble født. Det spørsmålet får man heller ikke senere. Vi kan vente, men ingen venter på oss. Det gjelder i meditasjon. Det gjelder utenfor.

I meditasjon er det i en forstand lett å forstå at det ikke dreier seg om status. Det er den billigste hobby man kan ha. En enkel stol. Enkle klær. Ingen skal se på. I den meditative handling er det intet som skiller høy fra lav, rik fra fattig, herre fra slave.

Meditasjon kan bidra til frigjøring fra statusjaget i en mer overført forstand. I meditasjon er det igjen handlingen som definerer hvem du er: Ikke hva den fører til, ikke hvordan det kjennes å sitte der, ikke om det går godt eller dårlig. Det eneste meditative spørsmål er, hva gjør du. Hvordan handler du der inne i det stille rommet?

Dypere sett er det det eneste spørsmål livet kan stille en overfor, den eneste standard man kan måle seg mot, den eneste utfordring der man virkelig kan ta ansvar: Hva gjør du? Hvordan handler du når det regner, hvordan handler du når solen skinner, hvordan handler du når du taper, hvordan handler du når du vinner? Din handling definerer deg. Ditt selv bestemmes ikke av hva som skjer med deg. Dette er det eneste spørsmål der mennesket kan holdes

ansvarlig, der mitt liv blir mitt liv, og ingen andres: Hva gjør du?

Selv om meditasjon kan være en frigjøringsprosess, er det ikke en frihet uten begrensninger, ikke en frihet der jeg kan gjøre som jeg vil uten konsekvenser. Begrensningene er der. Men de begrenser aldri det ethvert menneske alltid kan se på som sin utfordring uansett hvilken posisjon man er i. Å handle mest mulig adekvat innenfor de rammer som er meg gitt; de være seg utseendemessige, helsemessige, økonomiske, statusmessige eller mellommenneskelig.

Spørsmålet er selvfølgelig langt mer krevende for en som ytre sett er så ufri som slaver historisk har vært. Men dypere sett, i siste instans, er det et allmennmenneskelig spørsmål. Enhver er alltid begrenset. Enhver er alltid fri. Men gradene av det kan variere sterkt.

Narcissismens psykologi

Slaveriets historie er en del av narcissismens historie. Slaveriets psykologi er også narcissismens psykologi.

Brytningen er der i ethvert menneske: Hvor stor plass skal jeg ta; hvor mye rom skal du ha? Hva skal deles, hva er bare mitt? Slaveri er en form for absolutering av den enes rett eller narcissisme på bekostning av den andre. Det er bare mitt, og intet ditt.

Slik sett kan alle mennesker kjenne brytningen rundt slaveriets psykologi innenfra. I en viss forstand er dilemmaet der hele tiden.

Slaveriets historie er gjentakelsens historie. Det dreier seg om en brytning i ens eget indre. Slaveriets psykologi representerer et dilemma alle fanges av – i begge ender.

Ingen kan eie en annen. Men ingen kan heller fullt ut eie, ikke bare sine egne tanker, men seg selv.

Men historien om slaveri er et lerret malt med bestialske hendelser. Tar man inn over seg at de var mennesker, de, som du og jeg, smerter empatien.

Det er riktig at slavens og det moderne menneskets utfordring til dels har likhetstrekk. Ingen kommer utenom tilpasning som et sentralt kjennetegn ved menneskets væren i verden.

Men ett er å tilpasse seg tilværelsens grunnleggende kjennetegn: Forandring, forgjengelighet, sykdom og død. Noe annet å være helt prisgitt andre menneskers vilkårlige grådighet, grusomhet, narcissisme og sadisme.

Går verden fremover? Hvem vet? Men slaveriet er i alle moderne land opphevet. Det er et større fremskritt enn mange er klar over.

Brytningene tar likevel ikke slutt. Når kreftene igjen bryter gjennom, kan moderne teknokologi gjøre herskermentaliteten mer effektiv enn noen gang tidligere. Menneskeretter var del av det tyvende århundrets historie. Det var også Holocaust, Gulag og Pol Pots dødsmarker.

Og historien er ikke slutt.

■ ACEM

ta kurs nå

psykisk kondis

Kroppen trenger trening.
Sinnet trenger også trening for å mestre stress og utfoldelse,
nærhet og følelser.
Du kan trene sinnet daglig med

ACEM MEDITASJON

acem.no

☎ 23 11 87 00

ISSN 0332-5790

B-BLAD

9 770332 579031

0 4

Depotbiblioteket

Postboks

0202

h06001290

2005 Arg. 37 Nr 4
Dyade

241521
NASJONALBIBLIOTEKET 1 AVD RANA
SENTER FOR PLIKTAVLEVERING
8607 MO I RANA

Min tale er hvisken

*Hører ikke at noen
hører,
ser ikke at noen ser*

*Ingen spør
Ingen lytter*

*Ingen mindre
Ingen mer ubetydelig*

*Makten er andres
Min tale er hvisken*

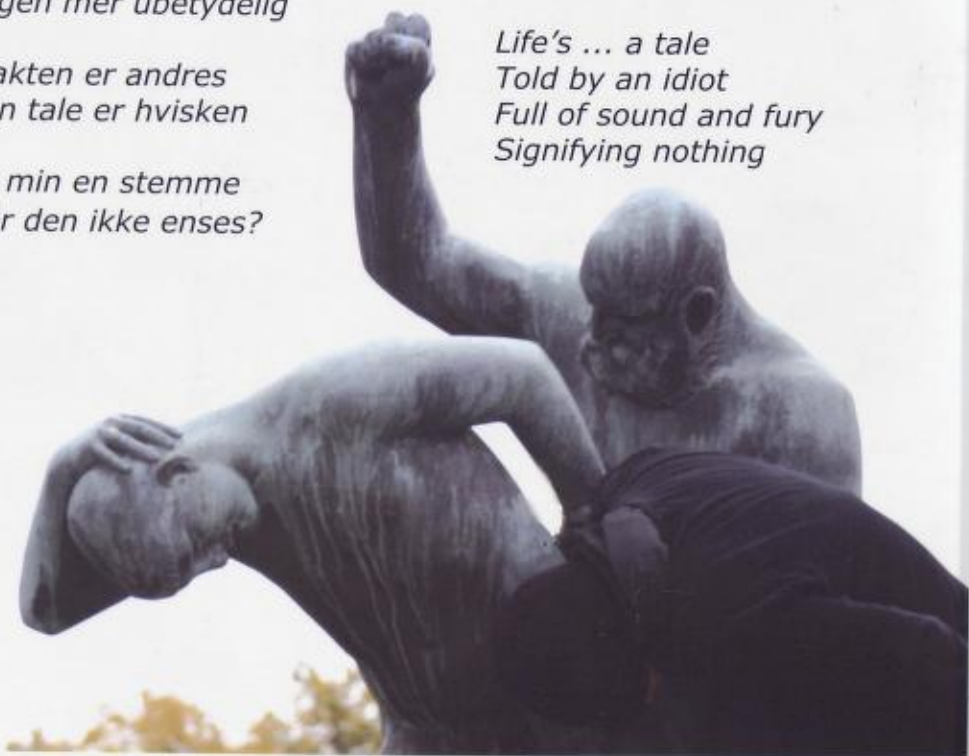
*Er min en stemme
når den ikke enses?*

*Hvilket menneske
høres?*

*Krone eller lenke,
den blir alltid igjen*

*Også
Kong Macbeth sa*

*Life's ... a tale
Told by an idiot
Full of sound and fury
Signifying nothing*

DYADDE 4 2005 Levende - slaveriets psykologi